

د بهار خاوره

د هندوستان د شمال لويه نېپرازه زمکه چې په ختيځ کې يې بنگال په جنوب او لوېديځ کې اريسه، اتر پردېش او د مدهيا پردېش ايالتونه دي او شمالي خنډې يې د نېپال سره لگي بهار (بي هار تلفظ) نومېږي. ددې مرکزي ښار پته نومه يږي. بهار يا ويهار په هندي کې معبد ته واي او ددې نوم علت ښاي هغه په سوونو بودهاي عبادت خاني وي چې د گيا په سيمه کې د مهاتما گوتما بودها له مړينې وروسته جوړې شوې. په بهار کې گيا (اوس ورته بوده گيا وايي) د پټنې نه ۹۶ کلوميتر شمال ختيځ کې هغه ځای دی چې مهاتما ودهاپکې د پردېسې نې لاندي عبادت بهار کې د ښار په چارچاپ کې لويه ساحه کې

ل په زرگونو د بوده ها
 په چې بودهاي منونکي
 د هغې ونې د يوې
 رايړينو د اصل ونې نه
 ووا د گوتما منونکي به
 ساکهي (اپريل، می) په
 په خوار لسمه شپه به
 ورځې ته د نروانه نوم
 کاله پخوا داسيمه
 پکې د هند د موريه
 دوی نامتو باچاهان
 باچا د افغانستان په
 لري. اشوکا د بودهاي
 ستوپې جوړې کړې
 کې شوې. دده يو ډبر
 وندهار و موندل شو چې
 ښې دي. په بهار کې د
 ننتون و چې څو پېړۍ د

څلورو سپېڅلو ځايونو کې يو بده گيا هم دې چې د دوی لپاره ورتلل يې فرض دي. د غسې په اتلسمې پېړۍ کې د سيکانو لسم مذهبي مشر گورو گوبندپه پټنې کې زېږيدلی و نو اوس د سيکانو لپاره هم دا ځای د مذهبي اهميت وړ دی. دلته د بېلابېلو مسلمان واکمنو پر وخت د اسلام خپرولو کار ديني علماو کړی دی او د تصوف د ځينو مهمو لړيو زيارتونه پکې شته دی. يو وخت دلته د اسلامي زدکړو لپاره به د هند او نورو هېوادونو نه خلک ورتلل او د علمي کتابونو د ليکلو او لوست لپاره يې شهرت لاره.

بهار څو سوه کاله د هند په لويه وچه کې د يو مهم مذهبي او کلتوري مرکز په توگه پېژندل کېده، خو د هند د نورو سيمو په پرتله په اقتصادي توگه وروسته پاته دی. حکومت اوس هڅه کوي چې دا د يو کلتوري مرکز په توگه نړۍ ته وروپېژني او اوس هر کال بده گيا ته په زرگونو بده گياي د زيارت لپاره ورځي. د هندوستان د پښتنو په اړه د بهار په سفر کې مې ډېر خلک او ځايونه وليدل، خو دلته د علمي

په دولسمې او ديارلسمې ميلادي پېړيو کې د ترکانو د حملو سره دا سيمه په زوال شوه او نالنده پوهنتون ورک شو. په څوارلسمې او پينځلسمې پېړيو کې بهار د افغانانو لاس ته ولوېدو او د خلجيانو (غلجيانو) او لودي واکمنو وساتلو. بيا شاه خوا سل کاله د شېر شاه سوري او دده د زمانو سره و ترڅو مغل پرې برلاسي شول. دوه سوه کاله وروسته کله چې دا د مغلو نه د انگرېزانو ونيولو نو هغه پخواني عبادت ځايونه او مقبرې په کنډوالو او خټې وې. په نولسمې پېړۍ کې يو انگرېز لرغون پوه جارج کنگهم د اشوکا باچاله خوا جوړه لرغونې ستوپا بيا وموندله او ورو ورو ددې سيمې د لرغوني تاريخ ماتې کړې، يو ځای کړې شوې.

د هند د وېش نه وروسته د بهار جنوبي برخه ترې بېله کړې شوه او د چهار کهنډ په نوم يې بل ايالت جوړ کړو. دلته اوس وويشت ميليونه خلک ژوند کوي. ددې شنې زمکې په ډېرو سيندونو خړوبېږي، چې گنگا، سون باگ متي او کوسي نومېږي. ددې ځای غرونه راج گير نومېږي. د بدهامونکو لپاره د

بېلو کتاب خانو کې يې وموندل. د ۲۰۰۲ م چاپ د بشير احمد خان مته کتاب د شېر شاه د وخت سياسي حالات تحليل کړي دي، چې د څېړنو لپاره يې راسره مرسته وکړه. په سيمه کې د بهار د پښتنو په اړه هلته راته هر چا ډېر په جوش معلومات را کول او ما دپاره د افسانو نه حقايق بېلول گران کار و، په تېره بيا هغو ټولو کلو بانډو ته ور تگ چې د پټنې نه هم دسوونو کلو ميټرو په فاصله کې و، خو خپل زيار مې ايستلی چې د ليکلي او شفاهي تاريخ تر منځ ټوله برابره وي. دا کتاب د هغو لوستونکيو لپاره دی، چې د تاريخ مضمون ورته بې خونده ښکاري.

څېړنو لپاره ډېر څه اوس هم نه دي سپردل شوي. ددې کتاب لپاره مې د شېر شاه سوري په اړه ليکلي څو کتابونه او بې شمېره نور اسناد ولوستل او داسې راته څرگنده شوه چې په شپاړسمې پېړۍ کې د مغلو په امر چې څه وليکل شول، هم هغه تر اوسه د يو کتاب نه بل ته کډه کوي. مغلو شېر شاه ته د غاصب په سترگه کتل چې د بابر زوی همایون يې ايران ته په تېښته مجبور کړی و. د همایون د زوی اکبر په دور کې څو تاريخونه وليکل شول په هغی کې دده پر ضد د تعصب نه کار اخستل شوی دی او کالکارنجن قانون گو چې دوه واري يې په شېر شاه څېړنې وکړې، دې وينا ته مجبوره شو چې ابوالفضل د پښتنو نه کرکه کوله.

له نېکه مرغه د پېښور پوهنتون د تاريخ استاد ډاکټر حسين خان په ۱۹۸۷ م کې د خپل تقاعد نه وړاندې د شېر شاه د ژوند او د هغه د پينځه کلنې دورې په اړه څېړنې په کتابي شکل چاپ کړې او د هغه وخت له ډېرو پېښو يې پرده ليرې کړه. دده د څېړنو اساس هغه اسناد او قلمي نسخې وې چې د بېلا

د سوريانو سفر

د اريايانو په وېدي سندرو کې د دريو سيندونو نومونه (کرومو، گوماتي او يويواتي) دي چې په شلمې پېړۍ کې لرغون پوهانو د کورمې، گومل (گومله) او د ژوب د سيندونو په توگه وپېژندل. د گومل سيند د غزني له لور وچينو راوځي او په دوو لارو د سليمان د غرونو ختيځ ته را بهېږي. دا سيند د وزيرو د سيمې نه په تېرېدو د ډېره اسمعيل خان جنوب لوري ته د لوني او کلاچي سره سره په اباسين کې ورگډه شي. د کورمې سيند د سپين غر جنوب نه راوځي او د بنو په شمال کې له عيساخېلو سره په اباسين کې يو ځای کېږي. د ژوب سيند پخپله د سلېمان د غرونو نه راوځي او کجوري سره د گومل

سيند سره يو ځای شي. په ويدي سندرو کې ددې درې وارو سيندونو ذکر نښي، چې اريايان په دې سيمه کې مېشت و او کيدای شي چې ځينې ډلې يې وروسته له دې ځايونو پنجاب ته تللي وي.

له لرغونو زمانو راهيسې شپانو او کوچيانو به تل په داسې لارو تگ کاوه، چې د سيند نه به ډېر لرې نه و. د سيند اوبه د ژوند د ژغورلو هغه وسيله وه چې انسان يې تراوسه خپل تابع ساتلی دی. که دغه کوچيان د گومل له سيند سره سره له غزني روان شول نو وروستی پر او به يې له ډېره اسمعيل خان سره نږدې اباسين و. د گومل شمال لوري ته وزير او جنوب ته يې د ژوب سيمه ده. هاخوا د کندهار نه ورتلونکيو ته به د ژوب د لارې اباسين ته لاره لنډه وه.

د گومل وادي درې زره کاله پخوا نښې شني درې لرلې او په وزيرستان کې د يوې غونډۍ د پاڅه د يو يوناني کلا اثار هم موندل شوي و. بنايي باختر يوناني دور کې دلته يا پوځ ساتل کيدو او يا به پوره ښار اباد و. د تگ او راتگ دا پخوانۍ لارې تر لسمې پېړۍ د تجارتي قافلو او پوځي لښکرو د وارو له خوا

بېته يې داسې دي.

نه له غرجه بيا راځي کاروان د مشکو

نه را درومي غور ته بيا جوپې د شار.

دا په څه چې محمد ولاړ له نړيه ..

په ويرنه يې سو غور ټول سو گوار

د امير محمد سوره وروسته علاوالدين او

ورپسې غياث الدين د غور باچاهان شول. که څه هم په

لسمې پېړۍ کې محمود غزنوي اتلس واري د پنجاب

او د هند په خاوره پوځ وړی او په هند او ملتان کې يې

خپل واليان ټاکلي ول، خو په هند کې د يو اسلامي

حکومت پلازمېنه په لومړي ځل د غور واکمن جوړه

کړه. معيز الدين محمد بن سام په دولسمې ميلادي

پېړۍ کې د شهاب الدين محمد غوري په نوم په ډيلي

کې د مسلمانانو د لومړي سلطنت اساس کېښود. په

۱۲۰۲ ميلادي کال کې دی د جهلم سره نږدې پخپله

خپمه کې د سيمې د کهوکرانو له خوا ووژل شو او دده

مړی يې د گومل د لارې غور ته يوړو.

د پينځلسمې پېړۍ له پېل سره د مالوي والي دلاور

خان چې د غورنه ورغلی و، د ډيلي د ترک باچا نه بېل

کارېدې. غوري او غزنوي لښکرې هم له دې لارو هند

ته ورتللي، تر دې چې په اتلسمې ميلادي پېړۍ کې

احمد شاه ابدالي هم پنجاب ته د لنډ ورتلو لپاره زيات

وخت په همدې لاره تللی راغلی و.

په اوومې ميلادي پېړۍ کې شنسب بن حريق د

غور د قبایلو مشر او له پل قام سره يو ځای يې د

اسلام دين منلی و. دده اولادونه افغانه شنسب په نوم

يادېږي چې پکې لودي او سور ټبر شامل و. د شنسب

په شپږم کول کې ملک محمد سور د لسمې ميلادي

پېړۍ په پای کې د غور لومړی امير شو. د

غوردغرونو نه وراخوا په غزني کې هغه وخت ترکانو د

خپل سلطنت بنسټ ايښی و، خو غوريانو ورته

سرتيټ نه کړو تر دې چې سلطان محمود په غور حمله

وکړه او امير محمد سوري يې له څو ملگرو سره ونيولو،

غزني ته يې يوړو او هلته يې د "نې" په کلا کې بند

کړل. وروسته ده پخپلې گوتمۍ کې پټ زهر وخورل

او په بند کې مړ شو. دده ملگري شېخ اسعد سوري

چې له محمد سوري سره يې نيولی و، د هغه په مړينې

يوه مرثيه وليکله چې په پټه خزانه کې راغلې او څو

په ۱۴۸۲ م کې د زغرې ابراهيم خان هم فکر کوي چې د متو زور خو لري، نو د ورتگ فيصله کوي او له خپل زوی سره، چې حسن خان نومېږي د پنجاب د نارنال نومې سيمې ته ورځي. هلته د مهابت خان سوري چې د يو بل سوري سردار داود شاهو خپل خپلوانو نه و، په کور کې شو ورځې تېروي. دده نه د سيمې د نورو پښتنو په اړه معلومات اخلي او په حصار فېروزه کې يو بل افغان جمال خان سارنگ خاني ته د ملازمت لپاره ورځي. جمال خان دده صلاحيتونو ته په کتلو ورله په نارنال کې څوکلي د پرگنې په توگه او د څلو پښتو سپرود ساتلو دنده ورسپاري. د بهلول د حکومت پر وخت افغانانو لپاره د پوځي خدمتونو نه پرته په نورو کارونو بنديز و.

ابراهيم خان په لږه موده کې د پوځيانو د روزلو او د سپرو ډلو په تنظيم کې نوم وگټلو او حصار فېروزه ته يې کډه وکړه. حصار فېروزه هغه وخت د پنجاب يوه غښتلې پوځي چاوښی وه او هلته ابراهيم خان ته د پوځي قطعې د جوړولو کار وسپارل شو. حسن هم پوځي خدماتو ته ملا وتړله او د بهلول لودي يو

او خپلواکه حکومت يې جوړ کړو. دده زوی هوشنگ شاه يو نوی ښار د "مانډو" په نوم اباد کړو او دلته يې ډېرې ودانۍ جوړې کړې، چې ځينې يې تر اوسه پاتې دي.

له څوارلسمې پېړۍ راهيسې د غور او د غزني نه هند ته د تجارتي قافلو لاره هم په گومل وه. په پينځلسمې پېړۍ کې د سلېمان له غرونو لوديانو په پنجاب او مرکزي هند کې خپل پوځي چاوښی جوړې کړې وې. ددې پېړۍ تر وروستۍ لسيزې بهلول لودي په ډيلي کې دېرش کاله په کاميابۍ حکومت وکړو. د سلېمان د غرونو هغه څنډه چې د گومل سيند غاړې ته غزېدلې دي، د زغرې په نوم يادېږي. دا سيمه ملتان سره د نږدې والي له امله په سرايکي ژبه کې "روهري" بلل کېږي. د پنجاب نه راغلي مسافر د ډيلي د باچا بهلول لودي د حکومت خبرونه په زغرې کې د قام مشر ابراهيم خان ته هم راوړل. ډېرو خلکو هلته د پوځي ژوند له لارې خپلو کورنيو ته نفقه رالېږله، نور د ښېرازو زمکو خاوندان شول او په قام کې د سيالی شول.

راجپوت سردار راي مل د ده مسلکي مشر و. زياتو تاريخونو دا اندازه لگولې ده، چې په ۱۴۸۲ م کې په حصار فېروزه کې د حسن د مشرې مېرمنې زوی وزېږېده. ده ته نيکه د فرید خان نوم غوره کړ. وروسته دې ماشوم د شېر شاه په نوم په هند حکومت وکړ. ميا حسن په خپل استعداد د بهلول لودهي نږدې اميرانو په نظر کې راغې. په دوی کې يو تن عمر خان سرواني کاکبر نومېده، چې بهلول ورته د خان اعظم خطاب ورکړی و او د لاهور د ټولو قطعو مشر و. حسن يو څه موده له ده سره او بيا له جمال خان سارنگ خانې سره کار کاوو. فرید د وړوګي عمر نه په پوځي چاونيو کې هر ډول خلک ليدلي او دده ذهن به ورباندې اغېز من شوی وي.

بهلول لودی پخپل ژوند کې د خپلې دوېمې مېرمنې زوی نظام خان د راتلونکي باچا په توګه وټاکلو. په ۱۴۸۹ م کې د بهلول د مړينې نه وروسته د هغه مشر زوی سلطان مبارک شاه ددې فيصلې نه سرغړونه وکړه او د باريک شاه په نوم يې په جون پور کې ځان باچا اعلان کړو. د بهلول يو ورور عالم خان هم پر تخت دعوا لرله او په کره مانک پور کې د

سلطان علاوالدين په نوم يې ځان د هند د باچاهانو په توګه اعلان کړو. نظام خان د سکندر لودي په نوم د ډيلي پر تخت کښېناستو، نو ورور يې پخلا کړو خو وروسته يې ترې د جون پور سيمه واخيسته او جمال خان سارنگ خانې (لودي) ته يې په دې شرط وسپارله، چې دده لپاره به پکې دولس زره تربيه شوی پوځ ساتي.

جمال خان هغه وخت د حسن خان له کاره ډېر راضي نو جون پور ته د ورتللو وړاندې يې هغه ته په نارنال کې لوی منصب ورکړو. په نارنال کې د ابراهيم خان د مړينې وروسته د هغه پوځي قطعه هم حسن خان ته وسپارل شوه.

په ۱۵۰۷ م کې سلطان سکندر لودي د گواليار سره نږدې د اوانت ګره د کلا نيولو لپاره پخپله د پوځ مشري وکړه. ددې کلا په حصارونو د دفاع لپاره راجپوت جنرال دا سيستم جوړ کړی و، چې لودي پوځ که په هر يو حصار د ورختلو لپاره چپاو وکړ، نو هلته ولاړ يو کس به صرنا (ناقوس) وغږاوه او د نورو حصارونو نه به ورته کومک راوړسېدو.

کله چې سکندر لودي خبر شو نو خپل سپه سالار ته

مخې د سليمان او احمد مور ورته گرانه وه او داسې
بنكاري، چې د حسن د مېرمنو تر منځ د بنو سيالي او
کينه د دښمنۍ تر حده ورسېده. فرید خان د خپلې
مور تر اغېز لاندې او يا بنايي په کور کې د ناندریو د
لاسه د سهسرام نه جون پور کې جمال خان سارنگ
خاني ته ولاړو. دکور نه دده تگ د حسن په صلاح او
مشوره نه و شوی او حسن خان چې خبر شو نو د
معذرت يو ليک يې جمال خان ته واستاوه او د هغه نه
يې خواست وکړ، چې فرید خان دې بېرته کور ته
ورواستوي، خو په ليک کې يې دا هم وويل چې که
فرید بېرته کور ته ورتلل نه غواړي، نو په جون پور کې
دې ديني زده کړې وکړي او جمال خان دې فرید د خپلو
وزرو لاندې ونيسي.

يې وويل زمونږ په پوځ کې به داسې کوم کس وي چې
د غشي په وېشتلو صرنا غېرونکي ددې کارمخه
ونيسي؟. د داسې کس لټون وشو او سلطان سکندر
ته وويل شول، چې د ابراهيم سور زوی ميا حسن يو
تکره غشي ويشتونکی و. د باچا په امر حسن د
حصار د پاڅه ولاړ صرنا غېرونکی وڅارلو او د
لوديانو د حملې پر وخت يې په يو غشي هغه په سينه
ووېشتو. د اوانت گره کلا د حسن په پوځي مهارت د
سلطان لاس ته ورغله او ددې د انعام په توگه يې ورته
د بهار د سهسرام او د تانده د پرگنو انتظام
وروسپارلو. له دې سره ورته د پينځو سووسپرو
منصب هم ورکړی شو.

حسن ددې پرگنو چارې دومره په ښه ډول سر ته
رسولې، چې دلته د اسونو د روزنې او د اسلحې د
جوړولو کار هم پيل شو. هغه د سيمې له راجپوت
خلکوسره ملگرتيا جوړه کړه. د جگدېش پور او د
اجېن مشرانو د حسن خان په مرسته د خپلو حريفانو نه
خپلې بايللې زمکې او کلي بېرته تر لاسه کړل.

د حسن خان څلور مېرمنې وې، چې يواځې د فرید
او نظام خان مور پکې پښتنه وه. د ځينو تاريخونو له

ماخذونه

۱. د وزيرستان د پولې سره د لرغونو توکو په لټه يو سفر. سر اورپل شتايين. ۱۹۲۷ م مضمون. جغرافيايي ژورنال ۱۹۲۸ م د اپرېل گڼه شاهي جغرافيايي ډولنې مجله. لندن چاپ.
۲. پټه خزانه. محمد هوتک بن داود. د پوهنې وزارت. دوهم چاپ. ۱۳۳۹ هـ. ش. کندهار. ۳۸ مخ
۳. لودي پښتانه. عبدالشکور رشاد. د پښتو ټولنې د تاريخ او ادبياتو خانگه. ۱۳۳۲ هـ. ش. ۱۱۴ مخ
۴. شېر شاه سوري. ډاکټر حسېن خان. فېروز سنز لاهور ۱۹۸۷ م. ۴۰، ۴۵، ۵۴، ۵۵، ۵۶ مخونه
۵. شېر شاه سوري، يو نوی تحليل. بشير احمد خان مټه. اکسفورډ پوهنتون خپرونې. ۲۰۰۲ م. مهران چاپ کراچي. ۳۸ مخ

د فرید نه شېر خان

په ډیلي کې پرانه کلا د سېلانیانو لپاره په زړه پورې ځای گڼل کېږي. دا د مغل باچا همایون له خوا جوړه شوه، وروسته شېر شاه پکې ترمیم وکړ او یو جومات او یوه گول ودانۍ، چې شېر منډل نومېږي، یې پکې ورزیات کړل. ددې د شمالي لویې دروازې د پاڅه په مرمرو کې یو سړی ښودل شوی دی، چې له زمري سره جنگ کوي او دا د هغې پېښې لمانځنه ده، چې فرید خان ته د زمري په وژلو د شېر خان لقب ورکړی شو. په دې اوس هم اختلاف شته، چې دا خطاب به هغه ته چا ورکړی وي؟ په بنگال او بهار کې زمري نه وي، هغه د پرانگ او د شرمېن وطن دی. او دا ضرور هم نه ده، چې د یو زمري وژنه دچا لقب شي. د مغلو په تاریخ کې د شېر خان لقب ډېرو نورو پښتنو

ته د دوی په مېرانه ورکول کېده. داسې ښکاري چې د فرید خان زړه ورتوب او خطر ته ځان ورکولو په صفت ورته دا نوم ورکړی شوی وي. په راتلونکي ژوند کې ددې نورې بېلگې موندل کېږي، خو فرید یواځې د تورې او د جنگ مېړنی نه و. ده د خپلې ځوانۍ وختونه په جون پور کې په زده کړو تېر کړل.

جون پور د اتر پردېش د ایالت د بنارس نومي ښار په شمال لوېدیځ کې د گومتي سیند په دواړو غاړو آباد دی. دا په لومړي ځل د ترک واکمن فیروز شاه تغلق پر وخت په ۱۳۸۸ م کې د مسلمانانو لاس ته ولوېده. د تیمور د حملې پر وخت (۱۳۹۸ م) کې د ترکانو حکومت دومره کمزوری شو، چې د جون پور والي ملک سرور له خپل فرزندې زوی سره یو ځای د خپلواکه سلطنت اعلان وکړ، چې په تاریخ کې د شرقي سلطنت په نوم یادېږي. دا سلطنت په شمالي هند کې یو لوی پوځي ځواک لاره او څو وارې د ډیلي واکمن ته گواښېدلی و. دلته د هندوانو او مسلمانانو تر منځ ډېرې ښې اړیکې وساتل شوې، ځکه ملک سرور پخپله د هندو نه مسلمان شوی و.

په ۱۴۸۰ کې د ډیلي سلطان سکندر لودهي په جون پور حمله وکړه او دا یې تر لاسه کړو. د شرقي سلطنت واکمنو تر ډېرو کلونو څو وارې هڅه وکړه، چې دا سیمه بیرته د پښتنو نه واخلي خو په اخره کې ناکامه شول. که څه هم د شرقي دورې ځینې اثار اوس هم پاته دي، چې پکې جامع جومات او د لال دروازې جومات شامل دي. د لودهيانو په حکومت کې جون پور له پوځي فعالیتونو سره سره د اسلامي کلچر او د تصوف یو مرکز هم و.

فرید چې په سهرام کې د خپل کور نه جون پورته ولاړو، نو هلته یې په یوه مدرسه کې دیني زده کړې پیل کړې. ده عربي صرف و نحو (گرامر)، چې د قاضي شهاب الدین تبصرې ورسره لیکلې وې ولوستل، خو د هغه لپاره په زړه پورې د تاریخ او د فلسفې د کتابونو مطالعه وه. د فرید په ژوند کې دا دوره د تصوف، او د زده کړې یو داسې پړاو و، چې په راتلونکي کې یې دده په شخصیت ژورې اغېزې وکړې. د حسن خان ملگري او خپلوان چې به جون پور ته ولاړل، نو د زوی خبر به یې ورته راوړو. ځینو به د

هغه د پوهې او علم له صفتونو سره حسن خان ته پیغور هم ورکړو، چې داسې بااستعداده زوی یې له ځانه لرې ساتلی و. نورو به ویل چې د سور په تېر کې داسې هلک چری نه و زیږېدلی. نورو به حسن خان ته مشوره ورکوله، چې فرید ته دې د پرگنې انتظام وسپاري، ځکه هغه ددې وړ و.

همدا وه چې حسن خان د فرید د زده کړو په پای کې هغه ته د سهسرام او د ټانډه د پرگنو انتظام وسپارلو. د سهسرام ټوله سیمه ۴۰۰ مربع میله وه.

داسې ښکاري، چې د جون پور تعلیم د فرید خان په فکر او فلسفه لوی اغېز کړی وي. دی د زده کړې په اهمیت خبر شو او ده د خپل نیکه ابراهیم، چې د پنجاب په نارنال کې خښ و، مقبرې سره نږدې د ډېرو پېسو په لگښت یوه شانداره مدرسه جوړه کړه. په دې مدرسه ددې د جوړېدو کال ۹۲۷ ه.ق لیکل شوی دی، چې له ۱۵۲۰ م سره سمون خوري.

دوه یا درې کاله فرید د سهسرام په انتظام کې بریالی و. ده د ژبو نه علاوه د ریاضي علم هم زده کړی

و او د زمکو د مالپو او د لگښت په اړه پوره پوره معلوماتو سره یې اداره وچلوله، خو په ۱۵۲۳ م کال کې حسن خان نابره دی له پوځي ملازمت نه لیرې کوي او د سهسرام نه یې شړي. زیاترو تاریخونو کې لیکل شوي دي، چې پلار یې دا فیصله د خپلې نازولې ښځې (د فرید د مېرې) په لمسون وکړه، ځکه چې هغه په حسن زور وره وه او اوس د هغې زامن هم ددې جوگه ول، چې پرگنه ورته وساتي.

خو د تواریخ دولت شېر شاهي تاریخ افغانیه (۱۵۴۸) لیکوال حسن علي خان، چې د فرید خان نږدې ملگرو نه و، د زوی او د پلار ترمنځ د اړیکو د خرابېدو سبب دده د مینې کیسه گڼي. دی وايي: "په سهسرام کې دده د سیوري لاندې ډېر خلک راټول ول. په دوی کې د مارواړ یو کهشتری (د برهمني ټولني د دوېمې طبقې غړی) چې سنگه نومیده. د هغه یوه ښکلې نازکه لور وه، چې مخ یې لکه د سپوږمۍ او د فرشتو په څېر و. یو ځلې زه له فرید سره یوځای په اس روان وم، د خپلو کارونو نه وروسته د چې سنگه د کور مخې نه تېرېدو د سختې گرمۍ او د سور لمر له

کبله ستړی او تېری و. مونږ دده (جې سنگه) له کوره اوبه وغوښتې. دی فرشته مخې اوبه راوړې او تنده مو پرې ماته کړه.

فرید دده د حسن تر اغېز لاندې راغی او زړه یې په قابو کې پاته نشو. ما ورته ډېر نصیحتونه وکړل، خو دی به هره ورځ ددې سپوږمۍ مخې کور ته ورتلو او تش د هغې په دیدن به خوشحاله و. کله چې چې سنگه ددې معاملې نه خبر شو، نو دې غېرتي راتهوړ (د راجپوت قام یو خپل) د خپل ملک نه د وتلو نه فیصله وکړه. فرید خان چې خبر شو، نو دده د وتلو نه وړاندې یې د هغه لور خپل کور ته بوتله او دی یې مخې سره یې واده وکړ او چې سنگه یې پخپل کور کې بند کړو. هغه په ظاهره د فرید اطاعت وکړو او ورته ویې ویل، چې دی دې خوشې کړی شي. کله چې چې سنگه خوشې شو، نو د یو داسې موقع په لټه کې شو، چې د فرید خان نه د خپل سپکاوي بدل واخلي. زه یو ځلې د فرید مخې ته ولاړوم، چې چې سنگه هم رابښکاره شو. لومړی یې دوستانه خبرې کولې، بیا یې نابیره یو خنجر راووبستو او د فرید په سر یې گوزار

وکړو. ما د هغه لاس ونيولو، خنجر مې تړې واخیستو او دی مې دوزخ ته ورواستاوه. فرید زما مننه وکړه او ویې ویل زه تا خپل یو مخلص ملگری گڼم. زه د زړه او روح نه ستا نوکر او غلام یم.

کله چې دا بوږنونکی خبر د چې سنگه لور ته ورسېده، نو هغه ډېره خپه شوه. تر نهو ورځو او نهو شپو یې د خپل پلار د قتل په ماتم نه څه خوړل او نه یې خوب کاوه. د فرید غمژن حالت قلم نشي بیانولی. د محبوبې غم د هغه د زړه په پرهرونو مالگه دوړوله.

یوه ورځ دې پاک لمنې مېرمنې اور بل کړو او ځان یې د اور لمبو ته واچاوه او د ځان په سپڅلو یې خپل ځان د گناه نه پاک کړو. د فرید د صبر کاسه ډکه شوه او غوښتل یې چې دی هم ځان ووژني. دا غم یې غلی له ځان سره پاللو. یوه ورځ یوې گونبې ځای ته ولاړو او غوښتل یې چې په زهرو لړلي خنجر ځان مړ کړي. زه حسن چې د فرید نه د بېلېدو زغم مې نه لاره، زما صبر هم تمام شو او توان مې هم نه لاره. زه هغه گونبې ځای ته ولاړم او ورته مې وویل: ای زما باچا خپل لاس ونیسه او بیا د فاني نړۍ په اړه مې ورته یو شعر

په حکومت کې څه کار ورکولی شي. څو ورځې وروسته ميا حسن په سهسرام کې د خپل اس نه راپربوتو او مړ شو.

دده د دوهمې مېرمنې زامنو هلې ځلې پېل کړې، چې د پلار په ټول ميراث خېټه واچوي. سلېمان د پلار پټکې پخپل سر کېښود، نو د فرید وروړ نظام ورته يادونه وکړه، چې د حسن تر ټولو مشر زوی فرید خان دی. د قام نورو مشرانو په منځگړتوب د حسن ميراث دده په زامنو ووېشل شو. د سهسرام او د ټانډه د دوو پرگنو لپاره دولت خان لوانې د لودي باچا نه يو فرمان ترلاسه کړو، چې د هغې تر مخه فرید خان له پوځي خدمتونو سره سره ددې پرگنو نه به د کال ماليه حکومت ته ورکوي.

اوس فرید يو خپلواک زمکه وال و او چې بېرته سهسرام ته ورسېده، نو هلته يې د خټو يوه قلا جوړه کړه او وروڼه يې راټول کړل، خو د سهسرام او د ټانډه پرگنې دده لپاره د وروڼو له زړه حرص او کينه لرې نه کړل. سلیمان داسې گڼله، چې له دوی سره زياتی شوی و او هغه د ابراهيم لوده يي امير او د جون پور

وويلو. فرید راته وويل دا دوهم ځل دی، چې ته ماله مرگه ژغورې. د فرید خان په زړه کې لا دا غم تازه و، چې ددې پېښې خبر د هغه پلار حسن خان ته ورسېدو او دوی يې سمدلاسه د پوځي خدماتو نه لرې کړو.

د حسن علي خان دا کيسه د ډاکټر حسن خان د کتاب په ۵۵ او ۵۶ مخونو ليکلې ده.

فرید خان چې د پلار له خوا د سهسرام نه وشړل شو، نو دی کان پور ته ولاړ. هلته د سورکورني يو بل تن اعظم همايون سرواني زمکې لرلې او فرید له ده سره پوځي خدمات سرته رسول. څه موده وروسته د ابراهيم خان سرواني په پوځ کې د هغه له حريف رانا سانگا سره وجنگېده او بيا په اگری کې د دولت خان لوانې په پوځ کې شامل شو، چې د ابراهيم لودي يو با قدرته سردار او ولس زره پوځ يې لاره. فرید خان د خپل ملازمت پر وخت دولت خان ته خواست وکړ، چې باچا ته دده سفارش وکړي چې خپلې پرگنې دې ورته بېرته ورکړي شي. دولت خان کله چې لودی باچا ته د فرید خبره ورياده کړه نو هغه وويل، هغه څوک چې د خپل پلار پر ضد درېږي، د باور وړ نه دی او نه ورته

والي محمد خان سورد اود شاه خېل ته د پلار د پرگنې نه د فرید د لرې کولو غږ وکړ او ددی لپاره یې څه پېسې هم ورته ومنلې.

د سکندر لودي په حکومت کې د بهار سویلي برخه له ډیلي سره یو ځای اداره کېده. هغه وخت دریا خان لوانی (نوحانی) په ډیلي کې د امیر الامرا (مشروزیر) او په بهار کې د مسند عالی دنده په غاړه لرله او دی افغان واکمنو ته پت من و، خو د لودي حکومت په ډیوه کې اوس تېل په خلاصېدو وو.

د سکندر لودي د مړینې نه وروسته د هغه زوی، ابراهیم لودي خپل ټول مخالفین یا وژل او یا به یې زندان کې اچول او په هر چا به یې شک کاوه. د ابراهیم پر ضد تر ټولو لومړی افغان، چې د بغاوت نغاړه یې وډنگوله هغه د بهار مسند عالی دریا خان لوانی و. دی او دده زوی بهار خان په جنوبي بهار کې پوځ لرلو او د لودي سلطنت تکره منصبداران و. ورپسې د پنجاب والي او ځواکمن امیر دولت خان لودي د باچا نه د ځان خلاصولو لپاره له نورو افغان امیرانو سره مشورې پېل کړې. تر دې چې هغه په کابل کې مغل باچا بابر ته

په هند د حملې بلنه ورکړه

دولت خان د مغلو د حملې لپاره لاره هواره کړه او هیله یې دا وه، چې ابراهیم لودي په مغلو وټکوي، نو دوی به یو بل افغان واکمن کړي او د هند حکومت به له پښتنو سره پاته شي.

محمد خان سورد هغه وخت د سیاسي حالاتو نه خبر و او سلیمان ته یې ډاډ ورکړو، چې که سلطان ابراهیم لودي د مغلو نه میدان یورو، نو سمدلاسه به د فرید خان نه دوه پرگنې واخیستل شي، خو که بابر میدان وگټلو، نو بیا به فرید خان د تورې په زور په گوندو کړي. هغه د سلیمان د ډاډ لپاره فرید ته هم پېغام ورواستاوه، چې د مغلو پر ضد دې د ابراهیم مټې مضبوطې کړي او د پرگنو نه دې یو کلی خپل ورور سلیمان ته ورکړي.

فرید ورته ځواب ورکړ، چې زما په اختیار کې کلي د سلطان ابراهیم لودي له خوا راکړل شوي دي. د جون پور والي ددې اختیار نه لري، چې دا زما د لاس نه بل چاته د ورکولو امر وکړي. پاته شوه د جنگ خبره، نو په دې کې خپلوي نه کېږي. هر څوک چې توره

کوي، سيکه به هم د هغه په نوم وي.

په دې ځواب محمد خان فرید ته د سزا ورکولو هوډ وکړو او نږدې وه، چې لښکريي وړپسې ليرلی وای، چې په ۱۵۲۲ م کې د پاني پت په میدان کې د هند سلطنت د پښتنو نه د مغلو لاس ته ورغلو.

بابر په اګري کې د خپلې باچاهۍ اعلان وکړو، نو د ابراهيم لودي پاته شوني پوځي سرداران او اميران چې د مغلو د واکمنۍ پر وخت د ډيلي او اګري نه ووتل، زياتره يې د گجرات د واکمن سلطان بهادر شاه ته پناه يوره. په دوی کې عيسا خان مسند عالي (کاکبر سرواني) هېبت خان سرواني، اعظم همايون سرواني، ميا بېن شاهو خېل، قطب خان موجي خېل، ميا معروف فرمولي او اعظم همايون شاهو خېل مهم کسان و. بلې خوا ته د مغل باچا سره هم مهم افغانان پاتې ول، چې د ابراهيم لودي پر ضد يې بابر هند ته رابللي و. په دوی کې د دولت خان زوی د لاور خان لودي (خان خانان)، ميا اسمعيل جلواني، سيد شمس ابادي او مبارک فرمولي نومونه د يادونې وړ دي.

د لاور خان لودي په بنگال کې د مغل پوځ جنرال و.

وروسته چې کله يې له شېر خان نه ماتې وخوره او ونيول شو، نو دده په امر ووژل شو.

د ابراهيم لودي د حکومت په وروستيو کلونو کې د هند ختيځې سيمې د مرکز نه د لرې والي له لامله خپلو واليانو له خوا اداره کيدې او ځينو لکه د ورو باچاهانو چلن کاوه. د جنوبي بهار والي بهار خان لواني هم د يو خپلواکه والي په توګه خپلې چارې يواځې سمبالولې. د فرید خان پرګنې په بهار پورې تړلې وې، نو هغه هم هلته پاته شو.

د لودهيانو په دور کې بهار مرکز پټنه د گنگا په غاړه اباد و. ددې پخوانی نوم "پتالي پترا" و. فرید د سهسرام چارې په نښه توګه سمبالې کړې وې او بهار خان دده له چلن خوشحاله و. په ځينو تاريخونو کې ليکل شوي دي، چې د زمري په وژلو فرید ته د شېر خان لقب هم ده ورکړی و. فرید د ۱۵۲۲ م نه وروستو د شېر خان په نوم شهرت وموند او له دې وروسته د تاريخ د پاڼو نه د فرید د ورونيو نوم ورک شو.

شېر خان اوس مغل باچا بابر ته خپل پوځي خدمات وړاندې کړل او د بهار په سيمه کې يې پښې دومره ټينګې کړې، چې ټوله سيمه دده په اختيار کې شوه.

په بابر نامه کې يې ليکلي دي، چې د بهار ايالت پر ۱۵۲۹ کال شېر خان ته ورکړی شو. له مغل باچا بابر سره د شېر خان تعارف سلطان جنېد برلاس کړی و، چې د کره مانک پور مغل والي و.

د تاريخ افغانيه ليکوال حسن علي خان چې په دې موقع موجود و، ليکي، "مونږ چې کله د جنت په شان پوځي مرکز ته ورسېدو، نو باچا ته مو خپل احترامات وړاندې کړل او د هغه په نوکرانو کې شامل کړی شو. بابر شېر خان ته ډېر درناوی وکړ او يو خلعت يې ورته ورکړو. سلطان جنېد برلاس د شېر خان په ستاينه لگيا شو او هغه ته يې وويل چې د باچا سلامت په خدمت کې واوسي، چې مرتبه يې لوړه شي. شېر خان د تېموري دربار له مراسمو سره سم له باچا سره د پتمن او سپدو لوړه وکړه. بابر د خپلې مهربانۍ د څرگندولو لپاره يوه مېلمستيا جوړه کړه، چې شېر خان هم ورته دعوت شوی و. د شېر خان کره وړه داسې وو، چې بابر ورته د ستاينې نظر وکړو. کله چې ده ډوډۍ وخوره او شرابو ورباندې اغېزه وکړه، نو د محفل تشریفات ترېنه هېر شول، ما ته يې زما نوم په اخیستو وويل، که خدای کول، زه به د تيمور خاندان

له هنده وباسم او په ښه مېرانه به يو ځلې بيا په کلکو بنيادونو د افغانانو حکومت جوړوم. ناصر قلي او د هغه ورور دا خبرې واوريدې او سمدلاسه يې د بابر غوږونو ته ورسولې. باچا په دې خبره سخت په قهر شو، ناصر قلي او مهربان قلي ته يې امر وکړ، چې په شېر خان دې نظر وساتي، بله ورځ دې هغه گرفتار کړی شي او د جنېد برلاس په وړاندې دې ترې ددې خبرې سپيناوی وشي.

دا زمونږ نېکمرغي وه چې ددې کيسې نه خبر شو او شېر خان مو د خطر نه خبر کړو. هم په هغه شپه مونږ دوه تېز رفتارې اسونه ترلاسه کړل او کور ته مو پښې سپکې کړې.

ماخذونه

طبقات ناصري . منهاج سراج. ترتيب و تحشيه، عبدالحی حبيبي قندهاري. اردو ژباړه. غلام رسول مهر. بيا کتنه سيد حسام الدين راشدي. اردو ساينس بورډ، درېم چاپ ۲۰۰۴ م. ۵۹۲ مخ.

۲. شېر شاهي تاريخ. د عباس سرواني ليکنه، د ډاکټر دولت محمد ژباړه، د افغانستان او هند د بنو اريکو سېمينار په وياړ د کابل پښتو ټولني چاپ. ۱۳۵۴ ه.ش) ۱۹۷۵). مهتمم عبد الریم وحيد. ۱۳، ۱۲، ۱۱ مخونه
۳. شېر شاه سوري او دده زمانه. چالکارنجن قانونگوه. لکهنو ۱۹۶۴ ژباړه، محمد بابر جاوېد لاهور. مشتاق بک کارنر.

۴. تزک بابری. رشید اختر ندوی ژباړه. ۱۹۹۹ م. سنگ ميل چاپ لاهور. ۲۷۲ مخ

۵. شېر شاه سوري. ۱۵۴۰. نه ۱۵۴۵ پوری. ډاکټر حسين خان. فېروز سنز لاهور. ۱۹۸۷ م

د شېر خان نه شېر شاه

د روپۍ توری په پښتو ژبه کې هره ورځ د کاروباريانو په خوله وي دا توری د شېر شاه له وخته د پېسو لپاره وکارول شو. د روپۍ په نوم لومړی سیکه د شېر شاه له نوم سره په بهار کې ضرب شوه، چې دی لا د هند پوره واک هم نه و ترلاسه کړی. تر هغې په هند کې د بهلولي په نوم سیکه رواج وه، چې د بهلول لودي پر وخت معرفي شوې وه او د بابر او همایون تر وخته دا سیکه په بازار کې چلېده.

مغل باچا بابر په ۱۵۴۰ م کې مړ شو، نو د هند په لراو بر کې پښتانه بيا فعاله شول. د سلطان سکندر زوی د بنگال په خاوره واکمن و. ده بهار ته پام نه و

کړی او دومره توان یې نه لاره، چې هند یې له مغلو اخیستی وای، خو دده پلویانو لیدل، چې په سیمه کې د شېر خان اغېز مخ په زیاتېدو و. په دې وخت کې شېر خان دوه سیاسي ودونه وکړل. د بهار د والي سلطان محمد د کونډې دودو سره، چې د جلال خان لوانی مور وه. شېر خان د جلال پوځي اتالیق و. بل واده یې د چونارد واکمن تاج خان سارنگ خانې له کونډې سره وکړ، چې لاډو نومېده او په دې واده د چونار کلا دده لاس ته ورغله.

په ۱۵۲۸ م کې د سلطان سکندر زوی محمود لودي په بهار حمله وکړه او د خپل نوم د سیکې په ضربولو یې دا هم پخپل قلمرو کې شامل کړه. دده د نوم سیکه هم دلته د انگرېزانو پر وخت موندل شوې وه. شېر خان هم مجبوره شو، چې لنډ وخت لپاره د هغه واک ومني، خو هغه په دې وخت کې د بابر زوی همایون ته لیک واستاوه، چې که سلطان محمود له مغلو سره جنگ وکړو، نو دی به د لودي لښکرو نه بېل شي. د شېر خان پوځي ځواک چې زیات شو. نو دی په بنگال کې له سلطان محمود سره وجنگېده او د

بنگال سیمه یې ترې واخیسته. د گجرات او د مالوې افغانان لا پخوا د شېر خان پلویان ول. نو دده اوس د ډیلي ته سترگې سرې کړې، خو له همایون سره یې د سیاست نه کار واخیست. له هغه سره یې د سولې تړون وکړو او د تړون تر مخه شېر خان د مغلو له خوا د ټول بهار واکمن ومنل شو.

په دې وخت کې هغو افغانانو، چې شېر خان ته یې په ټیټه سترگه کتل، دده تر بېرغ لاندې راټول شول. ددې نه علاوه ده بې شمېره راجپوت (هندو)، مغل، ترک، ازبک او تاجک امیران د انتظامي کارونو لپاره وټاکل. په ۱۵۳۷ کې همایون دده پر ضد وځوځېد او د چنار او د روھتاس کلا گانې یې ترې ونیولې. بیا همایون بنگال ته وړاندې شو او شېر میاشتي هلته و، خو په واپسۍ کې د چوسه په مقام له شیر خان سره په جنگ کې له سختې ماتې سره مخ شو او د ډیلي پر تخت یو ځل بیا افغان باچا کښېناستو.

د مغلو د ماتې لامل دا و، چې همایون د بابر باچا مشر زوی او د سلطنت وارث یو نرم او دروېش طبیعت ته کس و. مرزا کامران له ده شپږ کاله کشر او بابر پخپل

ژوند کې ورته د کابل او کندهار صوبې ورکړې وې، چې دی یې با اختیاره باچا و، خو کله چې بابر مړ شو، نو مرزا کامران د ورور په ضد لښکر وکړو او په پنجاب یې حمله وکړه. ده لاهور او حصار فېروزه ونيول. همایون د ورور دا حق ومنلو او هغه ته یې د پنجاب پراخه زمکه پرېښوده. د بابر درېیم زوی مرزا هندال هم د همایون په مخالفت ډیلي ته ورغلو. هغه وخت همایون په چوسه کې له شېر شاه سره په جنگ اخته و. بیا مرزا کامران ډیلي ته ورغلو، هندال یې لرې کړو او همایون ته یې وویل چې اوس به د شېر شاه پر ضد دده پلوي وکړي، خو هم په دې ورځو کې هغه ناروغه شو او شک یې پیدا کړو، چې گوندې ده ته د همایون په وینا زهر ورکړی شوي دي. همایون ورته ډېر ډاډ ورکړ، خو هغه له وېرې بیا پنجاب ته وتښتېدو.

کامران د لاهور نه د خپل ورور له حریف شېر خان سره د روغې خبرې پیل کړې. هغه وخت همایون په قنوج کې د شېر خان نه ماته خوړلې وه او د ملتان پر لور روان و. شېر خان د کامران مقابلې لپاره لاهور ته

ولاړو او هغه یې کابل ته په تېښته مجبوره کړو. د بابر څلورم زوی مرزا عسکري نومېده، چې همایون ورته د سمبھل سیمه په واک کې ورکړې وه. ده چې گجرات ونيولو، نو د ټول هند د باچا کېدو لپاره یې اگری ته مخه کړه، خو په دې وخت کې ترې همایون وړاندې شو. عسکري د ورور نه بخښنه وغوښته او هغه یې وبخښلو.

په ۱۵۴۰ کې همایون په چوسه کې د شېر خان نه د جنگ په باپللو لومړی اگری، بیا ډیلي او ورپسې د ملتان له لارې سنده ته ولاړو. دده د کورنۍ بنځې او ماشومان څه په اګره، نور ډیلي او یو څه په لاهور کې ول. د هغه مېرمنه بېگم باچا په چوسه کې د جنگ په مېدان کې یو خیمه کې پاتې شوه. شېر خان غوښتل چې دا د نور مغل کورنۍ سره کابل ته ورواستوي، چې مرزا کامران پکې واکمن و، خو ملکې شېر خان ته خواست وکړو، چې دا هم هلته (په هند کې) پاتې کېدل غواړي. هغه وپریږده چې کامران به ورسره ښه چلن نه کوي. شېر خان ورته وویل "په دې به زمان نوم بد شي. ټوله دنیا خبره ده چې افغانان د عزت او احترام

خاوندان دي، که ته دلته پاتې شوې، نو دا عزت او احترام به خاورې شي. ښه به دا وي، چې ته کابل ته ولاړه شي" د بېگم پادشاه په غوښتنه شېر خان سور هغې ته يو ليکلی فرمان ورکړ، چې پکې ليکلي وو، "د کابل سيمه ستا په اختيار کې درکوو. زما له خوا به هيڅوک هلته نه ورځي (يعني په کابل به حمله نه کېږي) هغه وخت د کابل د سيمې سرحد د اباسين د لوېديځې غاړې نه پېل کېده.

شېر خان په ۱۵۴۰ م کال کې د شير شاه په نوم د هند واکمن شو، چې دی د ۲۴ يا ۲۵ کالو و. دده د حکومت موده پينځه کاله وه او په دې لنډ وخت کې ده په هند کې دومره پياوړی سيستم جوړ کړو، چې وروسته ترې مغلو هم کار اخيسته. دده په سلطنت کې د هند جنوبي برخې، لکه دکن او د پېښور نه وراخوا سيمې نه وې شاملې. همدغسې د کشمير او د هماليه غرني رياستونه هم دده له واکه وتلي ول، خو دده حکومت له اټک نه تر بنگاله غزېدلی و، چې په ۲۲ انتظامي برخو يې وېشلی و. هرې برخې ته به يې سرکار وايه. دا سرکارونه بيا په پرگنو ويشلي ول، د

هرې پرگنې سرکاري چارواکي، امين، شقदार، خزانچي او محرر (ليکونکی) و. محرر به د دوو ژبو (فارسي او هندي) و. د بهار د واکمن په حيث به ده هر دوه کاله وروسته حکومتي چارواکي له يو ځای نه بل ته بدلول، چې د اداري فساد مخه ونيسي او له يوې بلې سيمې سره هم بلد شي.

په هند کې د انگرېزانو په وخت هم سرکاري ملازمان د دوو کالو لپاره په يو ځای ساتلی شول.

د شير شاه له خوا په لومړي ځل د هند زمکه کچ شوه او د ماليې اخيستل يې د کال د زمکې د حاصلاتو په سر وټاکلو. نتيجه يې دا وه که په يوه سيمه کې به ښه فصل نه و شوی، نو هغوی ته به يې ماليه معاف کړه. په تجارتي مال يې د گمرک يا د محصول اخيستو کار پيل کړو، چې سرکاري خزانه پرې جوړه شوه. د ډاک (پوستې) سيستم پخوا هم و، خو اوس د سرک په سر ډاک خانې جوړې شوې. په دې توگه په هند کې دا لومړی حکومت و، چې د عامو خلکو د ښېگړې او دوی ته د سروسونو ورکولو لپاره يې کار وکړو.

شاه نه وړاندې د هندو شاهي (وړو کوشانيانو) په دوره کې د پتالي پوترا (اوسني پتانه) او د ټېکسلا تر منځ لويه لاره وه. په دې سرک هره فاصله کې کاوس مينارونه (يو کاوس څلور ميله وي) جوړ شوي ول، چې د پوست خانې کار يې هم ورکاوه او ځينې يې تر اوسه پاته دي.

د شېر شاه په برياليتوب کې دده د پوځ د تکره جنرالانو او اميرانو لاس و، چې پخپل استعداد به يې ورته کارونه سپارل. په دې توگه هغه د خپلوی او سفارش له لارې په منصبونو د نالايقو خلکو د ټاکلو مخه ونيوله، په تېره بيا په پوځ کې يې داسې کسان نه پرېښودل. ده خپلو پوځيانو ته د مياشتني معاش د ورکولو نظام هم معرفي کړو او جنرالانو ته به يې لوړه تنخوا ورکوله. همدا وه، چې د پوځ افسران ورته په هر حال کې پتمن پاتې شول. دده تر ټولو بااعتباره امير خواص خان د بنو د مروتو د قبيلې نه و، خپل نوم يې صاحب خان و او د خپل مشر ورور خواص خان نوم ورته ورکړی شوی و، چې په بنگال کې د يو جنگ پر وخت په اوبو کې د ډوبېدو له لامله مړ شوی و. دی د

د شېر شاه تر ټولو مهم کار په ټول هند کې سرکونه جوړول و. ده غوښتل چې سهرام له اګرې سره ونښلوي، نو د اګرې نه جودهپور او چتور ته، د اګرې نه برهان پور گجرات او له ملتان نه يې تر لاهور پورې نوي سرکونه جوړ کړل. د سرکونو په دواړو غاړو يې د ونود کرلو او د مسافرو لپاره سړايونه، چې د مسلمانانو او هندوانو لپاره بېل بېل ول، جوړ کړل. دده تر ټولو مهم سرک جرنپلي سرک دی، چې په انګرېزي کې ورته "گرېنډ ټرنک روډ" يعنې جي ټي روډ وايي. دا د هند د لويې وچې تر ټولو لومړې غټ او پوځ سرک و، چې د بنگال د سنار گاون (اوسني بنگله دېش په نراين گنج کې) نه تر پېښوره غزېدلی و. وروسته بيا مغلو دا سرک له پېښور نه تر کابله وروغځاوه.

دوه زره پينځه سوه کلوميټر اوږد د شېر شاه جرنپلي سرک د هند دا مهم بناړونه پخپلو کې نښلول: کلکته، بنارس، اله اباد، کان پور، ډيلي، امرتسر. لاهور او پېښور. ددې لويې لارې بنسټ شېر شاه سوري په ١٥٣٣ م کال په بنگال کې کېښود. د شېر

شېر شاه تر ټولو مهم پوځي جنرال او صلاح کار و او دده د نایب په توگه یې کار کاوه. د جنگ په مېدان کې به ورته مخالفینو توره بلا ویله، چې بسایي یا خو دده رنگ تور و او یا به یې توري جامې اغوستلې. د شېر شاه کشر زوی جلال خان چې سخت قهر ژن و، هغه هم له ده وپرېده. دی د پېر دینداره او عبادت کوونکی کس و او د شېر شاه کورنۍ ته سخت پتمن و.

یو بل امیر هېبت خان نیازی له مغلو سره په جنگ کې د شېر شاه صلاح کار و او د پنجاب والي یې ټاکلی و. جلال خان د پوځ یو کوماندان او د شېر شاه له زوی جلال خان سره یې د مغلو پرضد د چوڼار د کلا دفاع کوله. کله چې همایون په خوشاب کې د ایران په لوري په تېښته و، نو د جلال خان پوځ ورپسې و. قطب خان نایب د هغو جنرالانو نه و، چې له مغل باچا همایون سره یې د جنگ پر وخت د پوځ مشري په لاس کې وه. سیف خان از اخیل سرواني له مغلو سره د جنگ پر وخت ټپي شوی او همایون ته وړل شوی و. هغه دده په مېرانه ورته بڅښنه وکړه او خوشې یې کړو.

د شجاعت خان اصل نوم شېخ اسمعیل و او د سور

کورنۍ غړی و. د بنگال په جنگ کې په مېرانه ښودلو ورته شېر شاه د شجاعت خان خطاب ورکړی و. ده له اگری سره نږدې د گوالیار کلا د مغلو نه نیولې وه. بر مزید کور هم د سور کورنۍ غړی و. له مغلو سره د جنگ پر مهال دی له خواص خان سره د هغو ډلو مشر و، چې د همایون پسې و. سرمست خان سربنې د شېر شاه دیني ورور و او دده پلار د حسن خان په پوځ کې شامل و. د قنوج په جنگ کې دی د پوځ سپه سالار و. حاجي خان بېټني د بنگال فاتح او د شېر شاه مهم جنرال و. حاجي خان ترين د پنجاب د واکمنو په ډله کې شامل و. جلال خان جالو (جلو) د قنوج د جنگ پوځي کوماندان و. میا خواجه اسمعیل جلواني په غازي پور کې و او د شېر شاه له خوا ورته لیک استول شوی و، چې دی دې د بنگال نه پر مغلو حمله وکړي. هغه د بلې غاړې نه په مغلو برید وکړ، خو دا لیک د مغلو قوماندان محمد زمان لاس ته ورغلو. هغه اسمعیل جلواني سمدلاسه وواژه. دده زوی رای حسبن خان جلواني د قنوج په جنگ کې د چپ لاس د پوځي ډلو کوماندان او د پنجاب واکمن و. عیسی

خان نیازی د پنجاب یو سردار او د ناگور والي و. حمید خان کاکړ د چوسه په جنگ کې د پوځ سپه سالار او د ملوټ د سیمې والي و. سید شمس ابادي هغه افغان و، چې د قنوج په جنگ کې یې همایون ته د ماتې ورکولو او دده د تېښتې پر وخت د نورو افغانانو په مرسته د همایون ژوند ژغورلی و.

د پوځ په پرتله د ملکي انتظام لپاره شپږ شاه د هرې سیمې ځایي خلکو ته کار سپارلو. دده د مالېې او د گمرک زباته برخه د هندوانو په لاس کې وه، چې د پېسو په حساب او د دوسیو په ساتنه کې تکړه ول. د خپل سلطنت د پوځي ځواک د ساتلو لپاره شپږ شاه لویو کلاگانو په اهمیت خبر و او په بهار کې د روھتاس، چونار او د شپږ گره کلاگانې دده لاس کې وې.

د هند د انتظام او د کلاگانو له جوړولو سره سره به شپږ شاه زیات وخت له هغو راجپوت ریاستونو سره جنگونه هم کول، چې یا خویې ورته شر جوړولو او یا یې د مالېې په نه ورکولو دده نه سرغړونه کوله. په مرکزي هند کې داسې یوه سیمه چې رایې سپن نومېږي

او اوس په مدهیه پردېس کې دي. د غونډۍ د پاڅه جوړه کلا د بهیا پورن مل په لاس کې وه او شیر شاه ته داسې خبر رارسېدلې و، چې هغه ځینې مسلمانې ښځې هلته بند ساتلې وې. شپږ شاه دا کلا محاصره کړه او د خبرو له لارې یې پورن مل اړکړ، چې بهر راوځي. پورن مل په دې اعتبار بهر راووتلو، چې پښتانه خپل لوزنه ماتوي خو د شیر شاه پوځ دی هم هلته ووژلو او ددې کلا نوم اسلام اباد شو، خو اوس د غونډۍ د پاڅه دا ځای د لویې لارې په سر تلونکیو ته یوه کنډواله ښکاري او رایې سپن د یو څو کلو پښتانه په تاریخ خبر هم نه دي.

د شیر شاه په تاریخ کې دا د هغه د بد نوم لپاره یوه بېلگه شوه.

د کالنجر کلا د هندوستان په مرکزي سیمې بندېل کهنه کې د اله اباد نه سل میله لرې لوېدیځ کې د یوې غونډۍ د پاڅه په اوونیم کلومیټر اوږده ساحه کې جوړه ده. د اریایي عقایدو پر بنسټ د کالنجر کلا نیول د انسان له وسه بهر و. دا د زمکې نه ۱۲۰۰ فټه لوړه ده او دیوالونه یې ۸ میټره پلن دي. محمود غزنوي هم

په ۱۰۲۳ م کې ددې کلا د نیولو هڅه کړې وه، خو تر یوې لنډې محاصرې وروسته یې پرېښوده. هغه وخت ددې شاوخوا گڼ ځنگلونه ول، چې د پوځ لپاره د توپونو او نورو اکمالاتو وړل ډېر خطرناک و. د کالنجراجې د شېرشاه تابع نه و او دهغه یو حریف بیر بهان ته یې هم پناه ورکړې وه، چې د بهاتیه راجه و.

کالنجرد بندیلېه خلکو تاتوبی دی او دوی به خپله سیمه په ډېره میرانه ساتله. دوی د مغلو نه زیات د افغانانو نه کرکه کوله، ځکه یو خوسکندر لودهي ددوی ملک وران کړی و، دویمه دا چې شېرشاه د رای سپن له راجه پورن مل سره ډېره بده وضع کړې وه او د کالنجراجې د پورن مل غوندي ځان شېرشاه ته نه سپارلو، چې پایله یې هسې هم دده مړینه و، نو ځکه هغه په جنگ کې خپل مرگ ته غاړه ایښې وه. درېیمه دا چې اوس راجپوت له بارودو سره بلد ول او هغه وېره یې ترې نه لرله، چې پخوا یې وه او تر ټولو لویه خبره دا چې د نورو سیمو راجپوت هم دلته راټول ول او د بندیلېه عامو خلکو هم چریکي جنگ کاوه او افغان پوځ ته به یې په چالاکی زیان رسولو.

شېرشاه دا کلا اووه میاشتې محاصره کړې وه. د کلا دېوالونه لوړول او ددې لپاره چې د بارودو گولۍ دننه وغورځول شي، د لرگي ارابې جوړې کړې شوې، چې پوځیان به ورباندې ختل او بارودی گوله (بم) به یې دننه ورویشته. دا بمونه د کلا له دیوال سره نږدې زېرمه شوي ول، د کلا دننه د فعالیت د لیدو لپاره شېرشاه پخپله په یوې لوړې ارابې ودرېدو، چې ددې بمونو د تاوان جاج واخلي. په دې وخت یوه گوله دننه په کلا کې د پریوتو پرځای له لوی دېوال سره وجنگېده او بهر د بارودو په زېرمه راولوېده. شیر شاه د دې زېرمې سره نږدې و او دده ارابې هم اور واخیستو او د بارودو گولۍ هرې خوا ته واوتې. د شېرشاه وجود وسوځېده او دی سمدلاسه خپلې کېږدی ته یوړل شو. په دې وخت کې هغه خپل جنرال ته د جنگ د جاري ساتلو وویل او په پوځ کې څوک د باچا د حال نه خبر نه شول. شاهي طبیب دده د علاج هڅې وکړې او درې ورځې وروسته د کالنجراجې کلا ونیول شوه، نو شیر شاه ته خبر ورکړی شو.

په ۱۵۴۵ م کې د می په ۲۲ نېټه شیر شاه په

کالنجر کې په ټپي حالت کې خپلې خېمې کې پروت و. هم هغه وخت دده د پوځ افسرانو دده د دوو زامنو په اړه خبرې وکړې، چې کوم یو به د حکومت وړ وي؟ د باچا د مړینې خبر هم پټ و ساتل شو. د شېرشاه سوري لس زامن ول، چې عادل خان، جلال خان او رشید خان د یوې مور نه ول او قطب خان، سلیم خان، کمال خان، رکن خان، نصرت خان، نور خان او قایم خان د نورو مېندو نه ول. د شېرشاه دا پلان و، چې تر خپلې مړینې وروسته خپل سلطنت په دوو زامنو ووېشي. دوی دواړه په جنگ کې تکره، خو د سیاست په میدان کې بې کاره ول.

عادل خان با اخلاقه خو سست او د فېصلې کولو توان یې نه لاره. جلال خان لکه د توندې سیلې ښه پوځي، خودسر او کینه لرونکی و. مخالفت یا په اعتراض به سخت په قهر شو او خلک به ترې ویرېدل. د جنگي مهارت له کبله د پوځ په ځوانانو گران و. د شېرشاه پخوانیو با تجربه امیرانو به ورباندې شک کاوه. د شېرشاه یوه کمزوري داوه، چې نه یې څوک وزیران ول او نه یې د شورا مجلس، د پښتنو د جرگو

روایت یې له سره ختم کړی و. د هغه امیران یواځې جنگیالي سرداران ول، چې د هغوي کار جنگ کول او زمکې ساتل وو. هغه خپلو امیرانو ته لوړې تنخواه گانې ورکولې، چې د خپل قام او ټبر مرستې ته اړین پاته نشي. په دې توگه شېرشاه لومړې باچا و، چې په هند کې یې د فساد او د ماما خېلۍ مخه ونيوله.

آخر په کالنجر کې په دې وړاندیز زیات امیران په یوه خوله شول، چې دواړو وروڼو ته دې د پلار د مړینې خبر واستول شي. هر څوک چې کالنجر ته اول راوړسېده، هغه به باچا وي. مشر عادل خان هغه وخت په رتنهمبور په کلا کې و، چې ددې ځای نه یو نیم سل میله لرې و. د ده زوی محمود خان د نیکه په کیمپ کې و، دی یې راوبللو، لیک یې ورته ورکړ، چې سمدلاسه پلار ته ورشي او هغه خبر کړي. دویم لیک یې جلال خان ته رېوا نومي پوځي چاوڼۍ ته ور ولېږلو، چې د کالنجر نه پنځوس میله نېغ په لاره پروت و.

جلال خان ته چې د پلار د مړینې خبر راوړسېدو، نو دی د جنگ په میدان کې و. ده خپل احساسات څرگند

نه کرل او د یو منظم پوځي افسر په څېر یې د راجپوت ځواک پر وړاندې خپلې حملې جاري وساتلې. هغه ته دا کمزوري ښکاره شوه، چې د دښمن په مقابل کې دې جنگ بند کړي. هغه وخت ممکن د جنگ بندول ورته نور تاوان اړولی وای. څلور ورځې په جنگ اخته و، ترڅو چې مېدان یې وگټلو، نو بیا کالنجر ته روان شو.

عادل خان سره څلور ورځې وې، چې که غوښتلي یې وای نو کالنجر ته رسیدای شو. او که نه په اگری کې، چې د رنتهمبور ته ډېر نږدې و، خپل حکومت اعلان کړی وای، خودی هم هلته پاته شو. جلال خان چې په پینځمه ورځ راوړسېدو، نو مشر ورور یې نه و او دی په هاغه ورځ د شیر شاه د ځایناستي په توگه د هند باچا اعلان شو. ښایي د اور لمبو د شېرشاه سرېو او زړه ته تاوان رسولی و او دی د خپلو ټپونو له لاسه په خپله خپمه کې د سوځېدو په درېمه یا څلورمه ورځ مړ شوی وي. دده مړی یې هم هلته د کالنجر کلاته نږدې په خاورو کې امانت کړو او وروسته یې سهرام ته یې یووړو او په هغه مقبره کې یې خښ کړ،

چې پخپل ژوند کې یې جوړه کړې وه.

په راتلونکو څو میاشتو کې عادل خان په مېوات کې د خپل حق لپاره د جنگ اعلان وکړو، خو جلال نه یې ماتې وخوره او بهار ته ولاړو. ددې نه وروسته د تاریخ پانې سپینې دي، چې عادل څنگه او د چاله خوا ووژل شو او که نه پخپل مرگ مړ شو. دده دا اولادونو او مېرمنو په اړه هم څرگنده نه ده چې څه شول. د سهرام په هدیره کې د دوی قبرونه تراوسه شناخت نه لري.

اسلام شاه د پلار په حکومتي او پوځي تگلاره روان و، خو په هر چا به یې شک کاوه او کله چې خواص خان په څېر دینداره او سوري کورنۍ ته پتمن جنرال یې ووژلو، نو د شیر شاه امیران ترې بېل شول. دی پخپله د عقیدې ټینګ مسلمان و، خو مذهب یې د سیاست نه بېل کړو. دده انصاف په دوو اصولو ولاړ و: یو دا چې هره فېصله دې په وخت او عدالت دې له ټولو سره یو شان وي. دی د خپل پلار په شان خواریکښ او د حکومت په معامله کې سخت گیر و. دده په هر سرکار (ولسوالۍ) کې څلور زره سپاره د

عامو خلکو د ساتنې لپاره تبار ولاړ ول. د شېر شاه له خوا ملکي انتظام ده نور هم بنه کړو او له کومو خلکو سره چې مالي مرستې کېدې، هغه یې په ځای ساتلي وو.

خو د شیر شاه د تکره والیانو په لرې کولو ده اکره خپل زوی ابراهیم سور او لاهور خپل د خورمېره احمد خان سورتو ورکړل، چې نه په حکومت او نه په اداره پوهېدل. په دې وخت کې د شېر شاه یو وراره سکندر سور هم په اگری کې د ابراهیم په مقابل کې راووتلو او پخپل نوم یې سیکه هم ضرب کړه. د بابر زوی همایون، چې د ایران له باچا سره یې پناه وړې وه، د هند د حالاتو نه خبر شو، نو د پلار د سلطنت د ترلاسه کولو لپاره بیا د کندهار د لارې هند ته روان شو. ده د جلال خان په ژوند کې د لوېدیځ پنجاب سوري امیرانو ته د پېسو په ورکولو دوی له ځان سره یو کړي ول. اسلام شاه د یوه ناسور د لاسه په ۳۰ اکتوبر ۱۵۵۳ م کې د اته کاله حکومت نه وروسته مړ شو او په سهرام کې خښ شو.

اسلام شاه د هند راجپوت او نور نامسلمه دومره

نازول، چې افغانان به ترې گيله من ول. دده یو لوی جنگي مشاور د درېیمې طبقې هندو هېم چندرا (هیمو) و. عادل شاه بیا تر دې حده هېم چندرا ته اختیارات ورکړل، چې دده لپاره مغلو سره جنگېده. مغلو به هیمو ته په سپکه کتل، چې افغانانو ته ډېر پتمن و.

ماخذونه

۱. شېر شاهي تاريخ. د عباس سرواني ليکنه، د ډاکټر دولت محمد ژباړه، د افغانستان او هند د ښو اړيکو سيمينار په وياړ د کابل پښتو ټولني چاپ. ۱۳۵۴ هـ. ش (۱۹۷۵). مهتمم عبد الرحيم وحيد. ۱۲۲، ۲۵۷ مخونه
۲. د ډيلي د پښتنو باچاهانو تاريخي جدول. اېډورډ ټهامس ۱۸۷۱ م. د ۳۹۸ نه ۴۱۰ مخونه.

مقبرې او کلا گانې

په دې کې شک نشته، چې د شېر شاه ټاټوبي سهرام و، ده د خپل ماشومتوب او د ځوانۍ ښه وختونه دلته تېر کړي ول. دا ښاريه د پټنې نه نږدې دوه سوه کلوميتره لرې ده، خو د بهار په لار او بر کې د شېر شاه د نوم ځايونه ښيي، چې دا د هغه خپل وطن و. د پټنې د لوی پوليس سټېشن مشر ته مې چې کله د شېر شاه نوم واخيستو، نوراته يې وويل " شېر شاه د بهار سپوت و، هغه ددې ځای اوسيدونکی و او مور يې چې پردی نه گڼو " د شاه آباد، شېر گهاتي، شېر پور او شېر گرهدا خو نومونه دي، چې اوس هم د هغه د دور انگازې لري. په دی کې مې ځينې ځايونه پخپلو سترگو وليدل.

شوی. د مقبرې د دېوالونو تېرې بې ترتیبه ایښودل شوي دي او وروسته ورباندې په دېوالونو پلستر کې رنگ لگېدلی دی، چې لږ لږ اوس هم ښکاري.

دلته یو وخت نیلا او سپین کاشي خښتې هم کارول شوي وې، چې اوس یې هم یو نیم ژېر بخنه پوته پاتې ده. د نقاشۍ خال خال نښې هم دي، چې نیلا رنگ پکې واضح دی. د بهرنه دا مقبره درې پوریزه ښکاري، چې ځینې برخې یې نمایشې دي. په دویم او درېیم پور کې وړې چترې او گومبدي په تیرو جوړې دي. مقبرې ته د ورتلو لپاره ددې په شمال کې درې سوه فوټه اوږده یوه لاره جوړه ده.

د ۱۶۳۲ م کال په سپتمبر کې یو انگرېز پيټر مندي ددې روضې یو انځور جوړ کړی و، چې ددې د تالاب په غاړه ونې لگېدلې وې او ټول ځای پاک صفا ښکاریدو. ښايي د مغلو پر وخت هم دا سیمه په ښه حال کې وه. د نولسمې پېړۍ په سر کې چې انگرېزانو دا سیمه ونيوله، نو دلته یې د تاریخي ودانیو سروې وکړه او هر څه یې د کاغذ پر مخ ولیکل. د ۱۸۱۲ او ۱۸۱۳ په دوو کلونو کې انگرېز سروې

د شیر شاه مقبره د اوبو په منځ کې ده، دا په یو دکانچه چې له زمکې څخه دېرش فوټه لوړه ده او څلور گوتیز شکل لري، جوړه ده او چارچاپېره یې یو زر مربع فوټ تالاب جوړ دی، چې ۳۸ فوټه ژور دی. د اوبو د تالاب نه دا مقبره ۱۵۰ فوټه لوړه ده. د مقبرې څلورو گوتونو ته گومبدي جوړې دي او د لویې دروازې لاندې ته ځانه ده. دننه یو لوی هال دی، چې چارچاپېره یې محرابونه د اویوه برنډه ترې تاوه ده. د هرې ځوانه چت په څلورو محرابونو ولاړ دی او د هر یو محراب په منځ کې د اوسپنو کړۍ دي، چې یو وخت به پکې څراغونه ځوړند ول. د قبلي خوا ته درې محرابونه دي او د دېوال په تیرو قرآني آیتونو لیکل شوي دي. دا هال هشت پهلوی او شپاړس کړۍ لري، چې په دې توگه یې دا هال په ۳۲ برخو وېشلی دی.

د شېرشاه د قبر د پاڅه لویه گومبده ۲۳ فوټه لوړه ده، چې د اوسپنې د لوی زنجیر برخه پکې پاتې ده. دده قبر فرش نه لږ لوړ جوړ دی او د پښو لوري ته یې اته نور قبرونه دي، خو په یو هم نوم نه دی لیکل

کونکي فرانسس بوکانن، چې د سهرام کوم انځور رابښي، هغه ورباندې پخپله هم د شرم احساس ښکاره کوي. دی ليکي، "د مقبرې د تالاب د کنستلو نه وروسته ددې په خاوره شاوخوا يو کچه د پوال جوړ و، چې اوس وران دی. دلته ونې نه ليدل کيدې، د قبر ته ورتلونکي لاره په اوبو کې پټه او هغه وړه کوټه، چې ددې په سر کې جوړه وه، ږنگه ده. د روضې شاوخوا هر ډول قبرونه او گومبدي ښکاري، ددی په لوبديځه غاړه عيدگاه جوړه وه. د مزار دروازه په يوې تېرې بنده کې شوې ده، دې ته ورتلونکي پل مات شوی و او دا ښه خبره ده، چې څوک ورته نږدې نشو ورتلی، که نه له دې ځايه به دېر شيان وړل شوي وای."

بوکانن په سهرام کې يو فقير وليده، چې ځان يې د شېر شاه د کورنۍ غړی باله، خو هيچرې د هغه قبر ته نه و ورغلی. انگرېز افسر په يوې کشتۍ کې د تالاب نه د مقبرې ودانۍ ته ورغلو او ليکي: "په تالاب کې د انسان او د ځناورو فضله مواد ښکارېدل، دېرو هندوانو دلته ځانونه مينځل او ان ددې اوبه يې څښلې. د اينځر د ونو جرړو د مقبرې د پوالونه او ددې

چا چاپېره وړو ودانيو ته ښه زيان رسولي دي، ددې يوه گومبده پريوتې ده. د شېر شاه ددې مقبرې د ساتنې لپاره د وقف زمکې وې."

ښايي د انگرېزانو پروخت دا ځای پاک کړی شو او کله چې نامتولرغون پوه جارج کنگهم څو کاله وروسته سهرام ته ورغلو، نود شېر شاه د مقبرې په اړه ليکي: "په هند کې مې د تاج محل نه وروسته دومره ښکلې مقبره نه وه ليدلې"

د شېر شاه د مقبرې نه نيم ميل اخوا شمال کې دده د زوی اسلام شاه (جلال خان) مقبره ده، چې نيمگړې پاتې ده. دده د مقبرې گومبده لسو نه پينځلس فټه لوړه جوړه او نقشه يې هم هاغسې ده لکه چې د شېر شاه د مقبرې وه. په دی گومبده کې له اسلام شاه سره دده اخښی عادل شاه سورهم خښ دی او د ماشومانو پينځه قبرونه هم دي. اسلام شاه په ۱۵۵۳ کې په گواليار کې مړ شو، نو زوی فېروز خان ماشوم و. ده خپل اخښی (د ښځې ورور) مبارز خان د خپل زوی سرپرست جوړ کړی و، خو د هغه په جنازه کې دده دواړه ماشومان ورک شول. مبارز خپل خوريونه ووژل

د دې ودانۍ په کتلو انگرېز سرورې کوونکي بوکانن، د پرد شرم او د کرکې احساس کوي. وايي: "تحصيلدار يا ماليه اخیستونکي، چې مسلمان دی له جومات سره جوخت خپل کور جوړ کړی دی او ښه پاک يې ساتلی، يو کس ورله هره ورځ صفای کوي او دی ورله معاش هم ورکوي، خو مقبره او جومات يې بې غوره ساتلي دي، چې د اینځرد ونو په جرړو ورو ورو په پښتو دي. کله چې انگرېزانو دا سیمه ونيوله، نو هغوی دلته يې خپل گودام جوړ کړو او د مقبرې په کوټه کې يې خپله اسلحه وساتله. اوس دلته لوبښي لرگي ایښي دي او دا ټول د کولیانو (بار وړونکیو)، مزدورانو او د عامو خلکو د تگ راتگ ځای شو. یواځې د قبر دروازې يې په خاورو بندې کړي دي، نه د اینځروني وېستل شوي او نه ددې صفایي کېږي".

په نولسمې پېړۍ کې د سهرام زیاتره کورونه د خښتو جوړو او کاشي خښتې به هم پکې کارېدلې، کوڅې يې تنگې او کرې وږې وې، خو بوکان ته د بهار په پرته ښه حالت کې ښکاریده. هغه وخت دلته د هندوانو په پرته مسلمانان په زیات شمېر کې

او پخپله يې د سلطان عادل شاه په نوم په گواليار کې خپله باچاهي اعلان کړه. دا د مبارز خان لویه تېروتنه وه، ځکه که ده د شېر شاه سورد لمسي د سرپرست په توگه باچاهي کړی وای، نو د پښتانه به د سورکورنۍ د نومونو په ویاړ ورسره یو شوي وای، خود حکومت حرص د عقل دښمن وي. ښایي دا ماشومان د وژنې نه وروسته د اسلام شاه وفادارو ملازمانو دلته خښ کړي وي.

د شېر شاه د مقبرې په جنوب کې دې مقبرې ته ورته یوه بله مقبره هم ده، خو دا هم نیمگړې پاتې ده او د قبر د پاڅه څپر هم نشته. ځایي خلک وايي، چې دا د شېر شاه د پیر روضه ده، خو ثابت نه ده. د سهرام د ښار په منځ کې د شېر شاه د پلار حسن خان سور مقبره هم ده، چې چار چاپېره ترې لوی دېوال تاو دی. دا یو مستطیله ودانۍ ده، چې په ختیځ، شمال او جنوب لوري دروازې لري او هر یو گوت ته يې یوه گومبده وه. لوبدیځ لوري ته يې یو جومات دی، چې جوړښت کې د شېر شاه د مقبرې په شان دی، خو وړوکی او دوه دروازې لري.

اوسېدل او د دوی هديرې پکې هر ځای ښکاريدې.
 بوکانن د شېر شاه د کور يادونه کوي او وايي: "د
 شېر خان کور د ښار په شمال کې جوړ و، چې اوس
 پکې د خښتو ډېرې ښکاري. د دې يوې غاړې ته
 هندو مندر جوړ کړی شوی دی، خو ددې کنډوالو او د
 خښتو شمېره دومره کمه ده، چې گومان نه کېږي چې
 شېر خان به دلته اوسېده.

يو پيرزاده چې شاه صاحب (سجاده نشين)
 نومېږي، د خپل باغ دروازه راته پرانسته چې هر ډول
 مېوې او گلانو ونې او بوټي پکې ول. د سهرام کلا
 اوس هم شته، چې ده (شېر شاه) به پکې ژوند کړی
 وي. د سهرام نږدې غرونه ترې درې ميله لرې دي او
 يوه تنگه لاره پکې جوړه ده. څېرمه ورته د کدرا سيند
 بهېږي. د شاه صاحب د کورنۍ يو تن (مشر) ددې
 سيند د پاڅه پل جوړ کړی و.

د سهرام کلا د هگۍ په بڼه جوړه ده او دواړو
 غاړو ته يې لوی فصیل په سر گول برجونه دي. په دې
 کلا کې درې پوريزه ماڼۍ رنگ محل نومېده، چې
 تشې کنډوالې يې پاتې دي او عام خلک ورته "قلعه"

وايي. د کلا زياته برخه اوس د پوليسو تانې او نورو
 ودانيو اخیستې ده. د ښار نه يو ميل لرې په جنوب
 کې د علاول خان مقبره ده، چې ددې ټولو مقبرو
 جوړونکي د شېر شاه مهندس و. دا مقبره ساده او
 ښکلې ده، خو ددې حالت هم بڼه نه دی او يو وخت دې
 مقبرې ته نږدې يوه فاحشه خانه هم وه."

علاول خان سورد جون پور د يو سردار محمد خان
 سوزوی و. په هند کې د هغه د لاس جوړې شوې
 ځينې ودانۍ د شېر شاه او پخپله د علاول خان د لوړ
 فکر ښکارندوی دي. پخپله شېر شاه د هند د مهمو
 ودانيو مشاهده وکړه، چې د هندوانو معبدونه او د
 مسلمانو باچاهانو له خوا جوړ شوي جوماتونه او کلا
 گانې پکې وې. ده د لوديانو جوړښت هم وليدو او په
 سهرام کې يې د خپلې مقبرې نقشه پخپله جوړه کړه،
 چې د هندوانو د معبد په څير د اوبو په منځ کې ده.

د سهرام په ختيځ کې د غرونو د پاڅه د شېرگره
 کلا ده. د کلا تېره هم سوز بڼه ده. د سهرام په
 لوبديځ کې کاو سيند بهېږي، چې په جنوب کې له يو
 بل وړوکی سيند کودرا سره يو ځای کېږي. د دې پر

د روھتاس سیمه د لوړ غره د پاڅه په ۲۸ مربع میله زمکه کې خپره وه او دېرش کلي پکې اباد ول. کلا ته ورختونکې هره یوه پورې ۱۲ نه تر اتلس انچه لوړه ده او اس ورباندې په گرانه ختلی شو. دې کلا ته به تکره ځوانان ختلی شول. ددې قلا ساتونکي د شروع نه د راجپوت قام خلک ولاو د چندرابن کورنۍ سره وه. دلته د اوبو درې تالابونه د دوی د راجه گانو (بن راجه، گور راجه او چندرابن وغېره) په نومونو دي. شېر شاه دلته د پخوانۍ کلا په منځ کې نوې کلا جوړه کړه، چې د ختیځ نه لوېدیځ ته ددې ساحه یو میل او شمال نه جنوب ته نیم میل وه.

په ۱۵۴۲ م کال د می د میاشتې په پنځویشتمه نېټه شېر شاه د جهلم نه لس میله سوېل لوري ته د روھتاس په نوم د یوې بلې کلا د بنسټ ډبره کېښوده.

د لویو کلا گانو جوړونکي شېر شاه په ۱۵۴۱ م کې د ډیلي په جنوب کې د اندر پرستې تاریخي ځای د خپلې کلا لپاره غوره کړو، چې اوس د زاړه کلا (پراناکلا) په نامه یادېږي. دلته یو جومات هم دی او پلان یې دا و، چې دا به ټول په سپینو مرمرو

غاړه شېر شاه یو مضبوط دېوال جوړ کړی و، چې د یو پله نه په غرونو کې شېر گره ته د ورتلو خفیه لاره وه. په برسات کې دا سیند ډېر سپلايي وي، خو په ژمي کې یې اوبه کمې وي. که څه هم په شیر گره کې وړوکی بازار او کورونه ول، خو دا د شېر شاه مرکز نه و او بنایي د خپلې کورنۍ لپاره یې یو خوندي ځای گڼلو، چې په بیړني حالت کې دده خزانه او نور اکمالات پکې ساتل کېده.

شېر گره د غرونو په ډډه کې پټ ځای دی او د لرې نه د غرونو یوه برخه ښکاري.

همایون چې د ډیلي پر تخت بیا کښېناستو، نو د اسلام شاه د اخښي عادل شاه سوري د کورنۍ د ټولو غړيو د ووژلو امر یې ورکړ. هغه وخت وېرېدلو ښځو په شېر گره کې پناه واخیسته، خو اخره کې ورباندې ټول رسد بند کړی شو. کله چې دوی تسلیم شول، نو ټول یې د قلا د فصیل نه لاندې وغورځول.

په بهار کې د روھتاس تاریخي کلا د شېر گره نه ۷۰۰ فټه لوړه ده، چې د سون وادی ترې ښکاري. شېر شاه په ۱۵۳۷ م کې دا کلا د راجپوت نه ونيوله.

جوړېږي، خو دا تېره خلاصه شوه نو بيا مهندس ډېر په مهارت د سرو تېرې په کارولو دا جومات پوره کړو.

د کلا په منځ کې يو گول برج دی چې اوس ورته "شېر منډل" وايي. دا اته څنډې لري (هشت پهلو) او په بره پور کې يې هرې خوا ته محرابونه دي، دا هم د هندو جوړښت په شان دی. وروسته بيا شېر شاه دلته خپل کتابتون جوړ کړو او يو ماښام ددې له پورې راپرېوتو او مړ شو.

په بهار کې د سهسرام نه وروسته د سوري کورنۍ مېشت ځايونه د چېن پور په سيمه کې وو. دا په ځينو تاريخونو کې د چونډ په نوم او په پارسي متنونو کې کله "جېنډ" او کله "جونډ" ليکل شوی دی. د چېن پور نه دوه ميله ختيځ کې يو تاريخي مزار د مولې خان نومي ديني څټې په قبر جوړه ده. دده خپل نوم بل څه و، خو زيارت يې نږدې د ماهوله نومي کلي په نوم يادېږي. دا مقبره د تېرې نه جوړه او گومبده لري او د خاورونور قبرونه هم ورسر جوړ دي.

د چېن پور په لوېديځ کې د بختيار خان مقبره ده، چې د ده مشر زوی فتح خان د شېر شاه زوم و. دده

مقبره د حسن خان د مقبرې په شان جوړښت لري، خو په ښه حالت کې ده. ددې چار چاپېره د تېرو دېوال دی او شاوخوا ترې ونې کرل شوي دي، خو ددې زړو ونو جرړې اوس د مقبرې يو دېوال ښکاري دی. د مقبرې او د غونډيو تر منځ يو وړوکی سيند دی. په دې گومبده کې پينځويشت قبرونه ول، چې ځينې پکې د چت نه راڅخېدلو او بو خراب کړي دي. مرکزي قبر اوس هم پر ځای دی او دولس ديالرس لوی او واړه قبرونه هم ورسره دي، چې ټول د يوې کورنۍ معلومېږي. دا څرگنده نه ده چې فتح خان کوم ځای څښ دی، خو داسې ښکاري چې دی به له خپلو ښځو او ماشومانو سره يو ځای وژل شوی وي.

د فتح خان يو کشر ورور داود خان د مغلو د برلاسی پر وخت دا هديره جوړه کړې وه. دده قبر د پلار د قبر نه لرلري، خو وړوکی دې او گومبده ورباندې نشته.

د بختيار خان د مقبرې په جنوب ختيځ لوري د اوبو يو لوی تالاب دی. ددې مقبرې مجاور اتيا (جريبه) ښيرازه زمکه لري او د انگرېزانو په حکومت کې يې هم

د مقبرې د ساتنې لپاره د میاشتنې لس دولس روپۍ اخیستې، خو د انگرېزانو په رپورټ کې لیکلې دي، چې دی د مقبرې خیال نه ساتي او دلته یو پیر درگاه ته زیات عقیدت لري، چې عثمان شاه نومېده او د شېرشاه نه وړاندې هلته موجود و او وایي چې دا هر څه د پیر په برکت کېږي.

عثمان شاه د سیمې د برېڅ پښتنو لپاره یوه سپېڅلې څټه ده. د پیر عثمان قبر د سیند په لوېدیځه غاړه پر یوه لوړ ځای جوړ دی او د پاڅه پرې گومبده نشته. ددې چاپېره یو دېوال دی، ددې په شمال لوېدیځ کې د بختیارخان خوری حسین خان خېن دی، چې د پیر عثمان د قبر دېوال یې پوخ کړی و. دده نسځې ماشومان او نور خپلوان هم په دې هدیره کې خېن دي، چې په ځینو باندې گومبدي ولاړې دي. دلته یو وړوکی جومات هم جوړ دی.

داود خان د پیر عثمان زیارت ته نږدې په غونډۍ یوه باره دري جوړول پېل کړي، چې نیمگري دېوالونه یې پاتې دي.

په نولسمې پېړۍ کې د چېن پور زمین دار یو

پښتون و. هغه خپل زوی د انگرېزانو دیوان (منشي) ته ولېږه او ورته ویې ویل، چې دلته ټول دوه نیم سوه کورنۍ دي او په دې کې پنځوس کورونه د پښتنو ول، خو اوس پکې یوولس کورنۍ پاتې دي، خو د گاونډي سیمې زمین دار انگرېز ته وویل، چې دلته د پښتنو سل کورونه پاتې دي.

د بهار د نورو سیمو په پرتله په چېن پور کې د پښتنو کورونه ښه جوړ شوي دي. د هر کور سره د خټو یوه کلا هم شته، چې ښه ساتنه یې کېده. د سیمې راجپوت دلته له پخوا راهیسې مېشت ول. دلته د دوی زړه کلا اوس هم شته، چې چارچاپېره ورته د اوبو خندق جوړ و او د دفاع لپاره یې کاراوه. ددې د پاڅه د شېرشاه یا د مغلو پر وخت یوه نوې کلا جوړه شوې وه، چې په کنډوالو کې یې خلکو د اوسېدو نوي کورونه جوړ کړي او یو مسلمان پیر هم دلته خېن دی. د مغل باچا شاه جهان پر وخت د روھتاس گره د کلا کوماندان اخلاص خان نومېده او د چېن پور سیمه هغه ته د جاگیر په توگه ورکړې شوې وه. ده د کلکتې په سرک د اخلاص پور په نوم یوه ښاریه اباده کړه.

په نولسمې پېړۍ کې د چېن پور هندوانو دعوه وکړه چې د سیمې پښتانه پخوا راجپوت ول او وروسته مسلمانان شوي ول او ځان له دوی بېل گڼي. د مغلو پر وخت دې راجپوت هندوانو په نورو ځایونو کې ځان له کورونه جوړول او دوی سره به یوځای نه اوسېدل، خو د انگرېزانو په حکومت کې ورته هغوی د ژوند ضمانت ورکړ، نو ورو ورو یې بېرته د دوی په منځ کې ژوند پیل کړ.

د هند د اریایي عقیدې پر اساس د ټولني خلک په څلورو طبقو یا برخو وېشلي دي. برهمن تر ټولو لوړ او د معبدونو ساتونکي، ورپسې کهشتری یا جنگیالي چې ټول راجپوت پکې شامل دي، درېیم وېش یعنی کروندگر او تجاران او ټیټه طبقه یا شودر، چې د ټولو خدمت کوي. کله چې راجپوت هندوان په بهار کې مسلمانان شول، نو دوی ځانونه د پښتنو اندول گڼل. د اسلام نوم د دوی لپاره بس نه و، همدا وه چې دوی ځانونه د پښتنو په توگه ورپېژندل او هماغسې، چې د پښتنو قامونه ول، دوی هم ځانته د یو قام نوم غوره کړ.

په پټنه کې یو استاد راته داسې پښتون راوپېژندلو. شپېته کلن محمد اظهار خان وایي، چې دوی یوسفزي پښتانه دي. دی سرکاري ملازم و او اوس اووه زامن لري. ده راته وویل، چې دوه سوه کاله پخوا به یوسفزي پښتانه د بمبې نه بهار ته راتلل، چې زیاتره به یې د آسونو تجارت کاوه. وروسته دوی له ځایي بنځو سره ودونه وکړل او تش د قام نوم ورسره پاتې شو.

اظهار وایي: دی د هغو پښتنو نه دی، دی پټني ته نږدې د دهمار په کلي کې ژوند کوي. دلته ټول څلور سوه کورونه دي، شل، پینځویش پکې د مسلمانانو او هغې کې هم یو کور دده دی. دده په وینا، د راجپوت له کلیو سره څنګ په څنګ د پښتنو دولس کلي اباد دي، چې د یو څو نومونه داسې دي: پیرو، ابراهیم پور، ملکي، داوون او داسې نور... اظهار دعوه کوي، چې ډېر خلک ځان ته پښتانه وایي او له خپل نوم سره د "خان" توری لیکي، خو دوی د پښتنو ځانگړتیا نه لري.

ما ترې پوښتنه وکړه، چې د پښتون ځانگړتیا څه

وي؟ نوراته يې په گوتو وشمېرل.

لومړی: د نورو خلکو لپاره به د لاس روغېر مهم نه وي، خو پښتون به تل درته لاس راوړاندي کوي او تا سره به تود روغېر کوي.

دویم: کله چې پښتون درسره لوز وکړي، نو هغه به ارو مرو پوره کوي، دوی وعده خلافي نه کوي.

درېیم: پښتانه په نورو مسلمان قامونو کې واده نه کوي، که څه هم دا دود اوس په بدليدو دی.

څلورم: د واده پر وخت به پښتنه ناوې چرې هم د مېلمنو په وړاندي نه رابنکاره کېږي او کله چې يې د پلار له کوره وباسي، نو ځادر يې پرې غوړولی وي.

پېنځم: د پښتنو بنځې د پرديو سرې مخې ته نه رابنکاره کېږي.

شپږم: که تاسو د پښتنو کورونو ته ورشئ، نو سړي له سړو سره کښيني او بنځې به په کور کې دننه له بنځو سره کېني. که يو څوک په چا ظلم کوي او يو پښتون نږدې وي، نو دی به د مظلوم مرستې ته ضرور راوړاندي کېږي.

اظهار د خپلو خبرو په پای کې وويل، مونږ په

پښتنو ډېر وياړو، ځکه دوی په افغانستان کې تل له لوی قدرت سره جنگېدلي دي.

د اظهار له خبرو مې دا نتیجه واخيسته، چې په بهار کې د پښتنو له نوم سره يو افسانوي تراوپاتې دی. د ټولني بې وزلي، له عامو خلکو سره سپک سلوک، چې ځينو ځايونو کې مې پخپلو سترگو وليدل او د زړو رواياتو ختمېدل يوه نارامي رامنځ ته کړې ده. په دې حالاتو کې ممکن پښتنو پکې څه نا څه مثبت کارونه کړي وي، چې اوس د بهار هر مسلمان له خپل نوم سره "خان" ليکل غواړي.

ماخذ

۱. د فرانسس بوکائن رساله. د ۱۸۱۲ او ۱۸۱۳ م ترمنځ د شاه اباد ضلع د سروې پروخت ليکل شوي وه. ۱۹۲۲ م کې د بهار د پښتني حکومت چاپ کړو. ۱۳۴ مخ

پټنه د تصوف ښار

په ۲۰۰۰ ميلادي کال د پنجاب د چندريگر په يو نړېوال کانفرنس کې د افغانستان استازي استاد عبدالخالق رشيد د پټنې د اړه پوهنتون د اردو ژبې يو استاد شاه حسين احمد سره وليدل، چې ځان يې ورته د شاه ارزاني د سجاده نشين په توگه هم وروپېژندلو. د نورو پوښتنو او ځوابونو نه څرگنده شوه، چې ده هم هغه ارزاني ياداوه، چې د پيرروښان د غورځنگ يو غړی، دده مريد او خليفه و او د پښتو تصوف او د ادب نه څو سوه کاله ورک و.

په بل کال چې استاد رشديد د يوې بلې غونډې لپاره پټنې ته لاړ، نو د ارزاني مزار يې وليد او ددې خبرې پخلى يې وکړ، چې آيا دا هماغه ملا ارزاني

خېشکي (خوبشگي) دی، چې د شپاړسمې ميلادي پېړۍ په وروستيو کې د تصوف د لارې د اسلام د دين د خپراوي لپاره روان شوی و؟.

د پټني ښار په لومړي ځل د شېر شاه له خوا د بهار پایتخت کړی شو. له دې وړاندې بهار، چې اوس ورته بهار شريف وايي، چې د گيا په ختيځ کې په ۴۲ کلوميټري کې ددې سيمې مرکز و. دا اوس د يو صوفي شاه شرف الدين د زيارت لپاره نوم لري او يو وخت د پوهې او علم مرکز و.

د بهار شريف د شاوخوا سيمو په کلو بانډو کې د پښتنو بېلا بېل قامونه ژوند کوي، خو د دوی شمېره دومره لږه ده، چې يواځې د تاريخ استادانو ته معلومېږي.

هسې خود بهار په هره دوه کيلوميټري کې د يو صوفي زيارت جوړ دی، خو د پټني نه سهرام ته په لاره ما دا زيارتونه وليدل. په ۲۰ کيلوميټري کې د شېخ کمال الدين يحيي زيارت دی، چې د سهروردیه طريقي پيرو، دده مزار ډېر په شين ځای کې و.

د شېر شاه د پير مانېري شريف زيارت د پټني نه

دېرش کلوميټر سويل ته جوړ دی، چې ابراهيم کاکړ نومی اريکټکت جوړ کړی و. د پټني پوهنتون د فارسي ژبې استاد طلحه برق معلومات راکړل. دا ودانۍ ما پر لاره وليده، د اوبو پر غاړه په يوې اوچتې غونډۍ له تېرو جوړ مزار په يو خاموشه ځای کې جوړ دی، چې سرک ترې ډېر لری دی.

د پټني پوهنتون د تاريخ يو استاد پروفېسر انوار عالم راته وويل، چې ابراهيم کاکړ د شېر شاه يو صوبه دار او مهندس هم و، غوښتل يې چې په بهار کې د مخدوم يحيی مانيري په قبر مزار جوړ کړي، خو بيا ورته بشارت وشو چې د هغه قبر دې همدغسې پريښودل شي، نو بيا هغه د دولت مانيري په قبر، چې د شېر شاه پيرو دا شانداره مقبره جوړه کړه. دې ته بېري درگاه (لوي درگاه) وايي. په دې ښکلي زيارت کې سره ډېره کارول شوې ده او له ۱۰۱۷ نه تر ۱۰۲۷ هـ. ق کلونو کې جوړه وه، چې شاوخوا ښکلی باغ او يو تالاب هم لري، خودې ته نږدې اوس يو مېلمستون جوړېده، چې خلک ورته سېل له راځي، ددې زيارت سکوت مات کړی دی. دلته د وړاندې نه د بالي ووډ د

اوڅو ورځې وروسته د پېښور په کلپانۍ کې مړ شو.

خو د روښان زامنو او لمسو خپل جنگ جاري وساتلو، ترڅو د اکبر د زوی جهانگیر پر وخت دده لمسو ته په هند کې منصبونه او جاگیرونه ورکړي شول. د روښان د تصوف پېغام دده شاگردانو د هند نورو سیمو ته یووړو، خو نوم یې ورک شو. د پیر روښان د مریدانو په حلقه کې ملا ارزاني خوېشکي (خېشکي) هم شامل و او په کتابونو کې دومره لیکلي ول، چې دی د پنجاب د کسور نه ورغلي و او د پیر روښان نه د زده کړې وروسته بېرته کسور ته ولاړ او هم هلته خښ دی.

نور بیا لیکي، چې پیر روښان له خپل لیک سره دی د هند پر لور واستاوه او بیا یې درک ونه لگېده. دده شعرونه او څو لیکنې په پښتو ادب کې پاتې شول.

په ۲۰۰۳ م کال چې زه کله د بهار د پښتنو په اړه د څېړنو لپاره له استاد رشید سره پټنې ته ورغلم، نو حسین احمد د ارزاني د مزار په خانقاه کې یوه غونډه جوړه کړه. هلته راته ده او نورو استادانو معلومات راکړل. حسین احمد د شاه حسین په نوم د ارزاني

فلمونو لپاره ډلې راوانې وي او ښايي چې څو کالو کې به دلته دا خاموشي نه وي.

له ۱۵۵۷ نه تر ۱۵۷۲ م مغل باچا اکبر بهار د بنگال سره یو ځای اداره کاوه، خو د مغلو د دورې نه وروسته بنگال د مسلمانو نوابانو ولقي ته ولاړ او د بهار سیمه د یو بېل ولایت په توګه اداره کېده.

اکبر باچا پخپله نالوستی و، خو د هر دین له عالمانو سره به یې خبرې کولې او ځان به یې پوهاوه. ده ته په هر یو مذهب کې ښه والی ښکارېده او د هند په لویه وچه کې یې د خپل کامیابه حکومت او د خلکو د خوښۍ د ترلاسه کولو لپاره یو نوی دین رواج کړ، چې دین الهی نومېده. ددې کړنلاره د اسلام، برهمني او مسیحیت یوه ګډوله وه، چې ځینو درباري عالمانو یې سرپرستي وکړه، خو نورودا کفر او الحاد وګڼلو.

په دې کې د وزیرستان د کاني گرم د سیمې بايزيد انصاري (روښان) هم و. دده روښاني پاڅون په جهاد بدل شو او مغل واکمن ورپسې لښکر ورواستاوه. بايزيد ننگرهار ته نږدې په ۱۵۸۰ م کې جنگ کې ټپي

ديارلسم ځايناستی دی او د روښانی تصوف ډيوه يې بله ساتلې ده. ده وويل: "شاه ارزاني د خپل پير (روښان) په څير د وحدت الوجود لاروی او مبلغ و. دی د اسلام د پېغمبر صلی الله عليه وسلم په بشارت هند ته ورغلی و.

مغل باچا اکبر، چې په هند کې يي نوې مذهب د "دين الاهي" په نامه معرفي کړو، نو ددې د اغېزو د لرې کولو لپاره دی هندوستان ته لېږل شوی و. ځينې خلک دې ته گوته نيسي، چې د اکبر په مخالفت کې حضرت شاه مجدد الف ثاني راپورته شوی و، نو شاه ارزاني دا کار څنگه وکړو. په دې اړه په تذکرو او کتابونو کې ليکل شوي دي، چې د مجدد الف ثاني د مناظرې او د بحث انداز خپل کړی و، چې يو ډول شخړه يې جوړوله، خو شاه ارزاني په ډېره مينه، محبت او د يو مهربانه مشر په ډول د رينبيني اسلام دين خپراوه. دده لاره د امن لاره وه او هغه وخت خلک په لوی شمېر دوی شاوخوا راټول شول. ښايي پټنې ته د ورتللو وړاندې ارزاني د کسورنه اجمېر، ډيلي، بنارس او عظيم اباد کې ايسار شو او په

سلگونو شاگردان يې وروزل.

شاه ارزاني په بهار کې د اسلام له تبليغ سره سره د دين علم هم ضروري وگڼلو او د "مدرسه الاسلام" په نامه يې يوه مدرسه جوړه کړه، چې د قران تفسير، فقه او د حديث تعليم پکې ورکول کيده. دده تعليم نه يواځې بهار، بلکه د شاوخوا نورو سيمو ته هم خپور شو.

د پارس (ايران) د کرمان نه د ديني زده کړو لپاره يو کس شاه عبدالله کرمانی بهار کې د شاه ارزاني شهرت په اورېدو دلته راغی. دلته يې د ارزاني نه د دين د خپراوي اجازه واخيسته او هغه بنگال ته ولېږه. ښايي دده د شهرت له کبله په سيمه کې د مغلو لپاره هم يوه درنه څټه شوه. ده راته وويل، چې مغل شهزاده شاه جهان د باچا جوړيدو نه وړاندې دده په خدمت کې حاضر شوی و او ده ورته بشارت ورکړی و، چې ته به باچا کېږي.

همدغه لامل و، چې کله شاه جهان باچا شو نو دده مزار د جوړولو امر يې ورکړ او زمکې يې ورته وقف کړې، چې د مدرسې او د مزار ساتنه پرې وشي. دده د

مزار شاوخوا بې شمېره نور قبرونه هم دي، چې دده مريدان پکې ښخ دي. د جومات او د خانقاه نه علاوه، ښايي پخوا به ترې چار چاپېره زمکه شنه او ونې لرونکې وه، خو اوس پکې خلکو کورونه جوړ کړي دي. د نولسمې پېړۍ د يو انگرېز د لاس جوړ کړی انځور ددې ښکارندوی دی، چې د ارزاني د مقبرې شاوخوا ونې وې.

په نولسمې ميلادي پېړۍ کې دلته يوه عيد گاه هم جوړه شوه او د اختر په ورځو کې په زرگونو کسان دلته د لمانځه لپاره ورځي. شاه ارزاني واده نه وکړی او کله چې دی په ۱۰۲۸ هجري (۱۶۴۹ م) کې وفات شو، نو دده مريدانو پرېکړه وکړه، چې دده د تعليماتو د جاري ساتلو لپاره به يو کس دده پر گدی کېږي او د خانقاه مجلسونه او مدرسه به اداره کوي. دا کس به ټاکل کېږي او کله چې د خپل مقام نه تقاعد کېږي، نو د بل کس نوم به ورته ټاکي او که په دې کې اختلاف وي، نو رايه به اخستل کېږي.

اوس هم دده د خانقاه د متولي (سجاده نشين) انتخاب کېږي او زياتره د پټنې پوهنتون يو استاد

وي. په ټول هند کې دا يواځينی مزار دی، چې سجاده نشين يې موروثي نه وي. شاه حسين احمد راته وويل: "د هند د وېش نه وروسته دا مدرسه وتړل شوه. خو د تېرو څو کالو راهيسې پکې د درسونو لړۍ بيا پيل شوې ده. اوسنۍ مدرسه ماله شلو شاگردانو سره پيل کړې وه، نيم شاگردان له خانقاه سره نږدې په يوه کور کې مېشت دي، چې ډوډۍ او جامه ورته ورکول کېږي او د ډوډۍ پخول، صفایي او د جامو د مينځلو کار پخپله هلکان کوي. د لسو کالو هلکان هره ورځ مور پلار مدرسې ته راوړي. په مدرسه کې اوس درې استادان دي او د قران د زده کړې او د حفظ لپاره مو درې کاله موده ټاکلې ده.

که يو شاگرد دا نشي کولی، نو بيا هغه ته نورې ژبې (هندي، اردو او انگرېزي) زده کوي او عام ښوونځي ته يې استوو. هغه چې کورس پوره کړي، په نورو ځايونو کې درس ورکوي او د مدرسې له خوا تعقيب کېږي. د کورسونو او د نور خرڅ لپاره چنده راټولېږي، هر کال د شاه ارزاني د عرس لپاره درې ورځې ټاکل شوي دي، چې يوه ورځ يې د ښځو لپاره

وي. دلته د هر مذهب خلک ورځي او د خپل زړه مراد غواړي. د عرس په موقع د څلويښتو زرو نه زيات خلک راټولېږي او ډېرې پېسې ورکوي.

د ودونو په موقع ښځې دلته ناوې راوړي او د هغې د ښه ژوند لپاره دعا کوي. همدا شان مې يوه ډله ښځې له ناوې سره د ارزاني د زيارت نه بهر وليدې، دوی په لاسونو کې ډيوې نيولې وې او د سندرو په ويلو دننه ورغلې. يوې ښځې راته وويل: واده سبا ته دی، خو زموږ رواج دی، چې ناوې د نکريزو په شپه د شاه ارزاني زيارت ته اړومرو راوړو، چې په راتلونکي ژوند کې خوش بخته وي.

د هندوستان په پښتو شاعري کې قصيده د يو شعري ژانر په توگه لومړي ځل د ارزاني په شاعري کې ښکاره شوه او تراوسه چې په هند کې کوم اسناد خپرل شوي دي، ښيي چې ارزاني لومړنی شاعر دی چې په پښتو کې يې الفنامې ليکلي دي.

يو الف دی دې کلیات کې محیط شوي لور په لور دی

کل زري الف پيدا کړې دی په کل زري کې نور

د ارزاني د نورو لادرکه کتابي اثارو په اړه مې د شاه حسين نه وپوښتل، نو هغه راته وويل: "د ارزاني

پښتو ديوان د پټنې پوهنتون يو پروفېسر څه موده وړاندې له ځانه سره کور ته يوړو. دی په پښتو نه پوهېده، نو يو تن افغان يې راوبللو چې ددې په ليکنه ځان پوه کړي. اوس هغه پروفېسر مړ دی، کور واله يې خبر نه دي چې کتاب څه شو او د افغان نوم هم چا ته نه دی معلوم". ښايي په لاس ليکل شوی دا ديوان يا خود چا په کور کې له زړو شيانو سره ورستېږي او يا پرې چا پېسې گټلي دي.

شاه حسين وايي، چې مونږ ته چې څومره شيان رارسيدلي دي، په هغې کې د پښتو ديوان نه پرته يوه سفر نامه وه، يو د مراته المحققين رساله وه چې ډېرې نسخې يې شته دي، خو د هندوستان څېړونکيو په دې د نورو نومونه وليکل او خپور يې کړ. يو کتاب د بسم الله تفسير و. چې زما لاس ته نه دی راغلی، خو ځينې برخې يې چاپ شوي دي. دده جامې، دستار، کلاه، پښې، تسبیح، کشکول او مسند شته او د عرس په موقع يې راوباسو.

شاه حسين وايي: د ارزاني د عرس په موقع د شاوخوا سيمو نه چې کوم خلک راځي، هغوی زياتره

افغاني لباس اغوندي.

په پټنه کې د خدا بخش کتابتون د يادونې وړ دی. مولوی خدا بخش خان پر ۱۸۴۲ م کال کې زېږېدلی و او د پټنې له مخورو قانون پوهانو څخه و او له کتابونو سره يې بې کچه مينه لرله. ده به هر ځای د لوستلو لپاره کتابونه اخیستل او کله چې په دکن کې د سترې محکمې قاضي و، نو هلته يې قلمي نسخې راټولې کړې. د ۱۸۹۱ م نه دده د کتابونو لويه زېرمه دده په کور کې وه او په ۱۹۰۸ م کې دده د مړينې نه وروسته د ده دوو زامنو د پلار په کتابتون کې نور کتابونه هم ورزيات کړل، ان تردې چې دا يو شتمن کتابتون شو او د څېړنو لپاره به ترينه خلکو گټه اخیسته.

په ۱۹۵۸ م کې چې کله ډاکټر ذاکر حسېن د بهار والي وټاکل شو، نو دده د بهار په لړ او بر کې قلمي نسخې او نايابه کتابونه راټول او دې پوهنتون ته ډالۍ کړل. هغه زياتره کتابونه د خلکو له کورونو وموندل او په پېسو به يې ترې واخیستل. ددې دوه گټې وشوې: يوه دا، چې هغه کتابونه چې د خلکو په

کورونو کې ايښي ول، د ضايع کيدو نه وژغورل شول او بله دا چې د خدا بخش کتابتون پرې غني شو. د ډاکټر ذاکر حسېن د هلو ځلو له کبله کتابتون لپاره نوې ودانۍ جوړه شوه. په ۱۹۷۹ م کې حکومت دا کتابتون پخپل اختيار کې واخیستو او اوس ددې ټول لگښت د حکومت پر غاړه دی.

د خدا بخش کتابتون مشر ضياءالدين انصاري راته وويل، چې اوس له دوی سره يویشته زره قلمي ليکنې او کتابونه او دوه لکه شل زره چاپي کتابونه خوندي دي. دلته د پښتو هم يو څو د لاس ليکلې نسخې شته، چې د رحمان بابا، قاسم علي اږيډي شعري ټولگې او د پښتو فارسي قاموسونه پکې شامل دي، پسې وگرځېدو او د خدا بخش کتابتون کتاب وال بناغلی انصاري وايي:

"د پښتنو په اړه له مور سره ډېر مواد نشته. عباس خان شېرواني د علي گرھ او سپدونکي و، هغه يو کتاب "شېرواني نامه" ليکلې ده، چې د علي گرھ او د هغې د شاو خوا شېرواني پښتنو او سپدونکيو په اړه يې پکې څېړنه کړې وه. مونږ د پښتو قلمي نسخې

لرو، چې شمېر يې ډېر نه دی، خو په فارسي کې ډېرې نايابه نسخې شته دی، چې د علمي څېړنو وړ دي. ځينې پښتانه په دې اړه د څېړنو لپاره راغلي دي او راځي، ځکه پښتنو پر هندوستان حکومت کړی دی او په ادبياتو، هنر او په کلتور کې ډېره لويه ونډه لري. داسې موضوعگانې ډېرې دي، چې بايد وڅېړل شي".

ماخذونه

۱. پيرروښان او روښاني انقلاب. سيف الرحمان مسعود. يونيورسټي بک اېجنسي پېښور. ۱۰۹۸ م. ۹۷ مخ
۲. وزيرستان. لابق شاه درپه خېل. المطبعت العربيه. لاهور ۱۹۹۳ م. مخ. ۱۱۲
۳. مقاله. دروښاني طريقت دلارښود او د پښتو ژبې د نامتو شاعر او عارف حضرت شاه ارزاني (رح) مزار په بهار کې دی. ۲۰۰۳ م. ليکوال پروفېسور عبدالخالق رشيد د جواهر لال نهرو پوهنتون استاد. ۱۱، ۲۱ مخونه

د بهار اوسني پښتانه

د بهار عام خلک اوس هم د شپږ شاه په نوم وياړي. دوی هغه ته د "بهار سپوت" يعني "د بهار مېړنی زوی" وايي. دلته اويا فيصده مسلمانان ځان ته پښتانه وايي او په دې کې راجپوت پښتانه هم شامل دي. د دوی د يو قام نوم هم سوري و، چې د لمر (سوريه) نه راوتلی توری دی. دده د حکومت او انتظام په اړه د پټنې د پوليس تانې مشر کرشن وير راته وويل، چې د هند د ماليې او د محصول نظام اوس هم هماغه د شپږ شاه له خوا معرفي شوی نظام دی.

په عامو وگړيو کې هم د شپږ شاه نوم ډېر يادېږي او

دده په اړه ډېرې کيسې په خوند خوند يو بل ته کوي. مهنډر جسيال د پټنې يو سرکاري ملازم دی او دا کيسه يې راته وکړه، چې شپږ شاه به د خپلې کلا پر بام سهار وختي ودرېدو او کتل به يې چې د چاله کوره لوگی را خپږي، يعنې معلومول به يې چې نغری پکې بل دی که نه؟. په دې کې به يې د هندو او مسلمان توپير نه کاوه، که له يو کوره به يې لوگی نه لیده، نو داسې به يې گڼله چې پر دې کور يو څه مصيبت راغلی دی يا څوک ناروغه دي او يا د خوړو لپاره څه نه لري. بيا به يې خپل يو عسکر ورلېږه، چې معلومات وکړي او داسې چې به هر څه مشکل و، هغه به يې ورته حل کړو.

د بهار خلکو شپږ شاه ته د ډېر درناوي له لامله په لوړه سترگه گوري، خو دده په ټاټوبي کې دده د مزار نه پرته بل داسې څه نشته، چې دده د وختونو حال ترې راڅرگند شي. انگرېزانو، چې دده د استوگن ځي په اړه په ليکنو کې اشاره کړې ده، د هغې اوس هېڅ نښې نه دي پاتې.

په سهرام کې مې له پروفېسر شفق يوسفزي نه

پوښتنه وکړه، چې آیا په سهسرام کې د شېر شاه د اوسیدو ځای یا د هغه نور اثار شته؟ هغه وویل: "د بهار شریف نه یو تن د لرغونو اثارو د شعبي نه راغلی و، چې ویل یې د شېر شاه د کورنۍ نه یم. ده پخپله په سهسرام کې لټه کوله، چې اثار پیدا کړي خو دلته یې هیڅ ترلاسه نه کړل".

ده راته وویل چې په بهار شریف کې د شېر شاه په اړه یو څه پلټنې روانې دي، ځکه هلته دده د کورنۍ خلک اوسېږي، نو ځکه د زمکې په کیندلو یې د شېر شاه د وخت پخواني لوبښي ترلاسه کېږي. دا چې ولې په سهسرام کې د شېر شاه اثار نه لیدل کېږي، نو دی یې علت داگڼي، چې: "کله چې مغلو له سوریانو نه واک ترلاسه کړو، نو دوی شېر شاه ته د یو ډاکو او غاصب په سترگه کتل، له دې زیات اهمیت یې نه ورکاوه او دده ټول تاریخ یې وران کړو. هاغه شېر شاه، چې په غرونو کې یې کلاگانې جوړې کړې، آیا ممکنه ده چې هغه دې خپل تاریخ نه وي ثبت کړی، خو د همایون له بېرته راتگ سره دلته (سهسرام کې) د شېر شاه ټول اثار ښکته کړي شول، اوس ځینې خلک

دا څېړنې کوي، خو په سهسرام کې هیڅ نشته".
د پروفېسر شفق خبرې تر یوه بریده سمې دي. په کوم ډول چې د سور کورنۍ ښځې او ماشومان ووژل شول، په دې به خلکو کې وېره پیدا شوې وي او دده د وخت لیکلي سرکاري اسناد، فرمانونه او د زمکو قوالې به یې له وېرې له منځه وړې وي. د شېر شاه د دور ځینې اثار به پخپله د بهار په کلو باندو کې وي، خو لټه غواړي. خو دا هم حقیقت دی چې په شارسمه پېړۍ کې په پښتنو کې د تعلیم کمی و او د لیکلو دود، په تېره بیا د تاریخ لیکلو دود نه و. دوی به د جنگ په میدان کې ډېرې تورې وهلې، خو ددې لیکلو ته نه و وزگار. کومو خلکو چې کتابونه لیکل، هغوی هم دیني لیکني کړي دي. د سهسرام، بهار شریف او د پټنې تر منځ داسې کلي شته، چې په هغو کې له شلونه واخله تر سلو پورې پښتني کورنۍ آبادې دي.
په بهار کې د گيا ضلعي یوه ښاریه، چې شېر گهاتي نومېږي چې د جنوب لوري ته د چهار کهنه ته نږدې گنو ځنگلونو سره جوخته سیمه ده. د پروفېسر عالم د معلوماتو له مخې دلته د کوهات اړیدي

کورنه شته. دا ځای د یورو هیله پښتون مراد خان په نوم اباد شو او اوس د نور الزمان او د صدیق خان کورنی. مخوري دي. دلته راجپوت پښتانه هم اوسېږي، چې زیات یې زمکه وال دي. له گيا سره نږدې په بهاري پوره کې ه د پښتنو لسونه تر پینځلسو کورنی. آبادې دي.

د پروفېسر طلحه برق د معلوماتو پر بنسټ، د بهار په ایالت کې د پښتنو کلي زیاتره د گيا د بنار شاو خوا دي. د سهسرام په سیمه کې یو کلی، چې هغه لیدلی، د نواده په ضلع کې دی. دی وایي:

"هلته اوسیدونکي خلک د نورو نه بیخي فرق کوي. دوی په رنگ سپین، قدونه یې لوړ او متې یې مضبوطې دي. دومره زمانه پرې واورېده، خو دوی بیا هم له لیري پښتانه ښکاري. پکړي د بهار شریف نه پینځه څلوېښت کلومیټر لیرې پروت دی او دلته هم هغسې پښتانه له ډېرو کلونو مېشت دي. دین نگر یو بل کلی دی، چې پښتنو پکې تراوسه خپل ژوند ته بدلون نه دی ورکړی."

د پټني نه اتيا کلومیټر شمال لوېدیځ کې د

اوسېږي او ټول کورونه د "کوټهي پټهان" په نامه یادېږي.

شیر گهاتي ته نږدې د امام گنج نامتو کورنی د علي خان ده. د دوی کور "گلابي کوټهي" نومېږي. د کوټهي توری د انگرېزانو د کورونو لپاره کارېږي، نو دا توری ښيي چې یا خو دا خلک د انگرېزانو له خوا جوړو شویو کورونو کې مېشت دي او یا په هغه جوړښت جوړ دي. په لهواړ کې هم شل کوره د اپریدیانو دي. د غسې په کوټهي کونډا کې یوسفزي او په دومرپه کې د دومر او شیراني قام خلک پراته دي.

سهسرام ته نږدې په سکندر پور کې د لودهي باچا په نوم د شیرانيانو پنځوس کورنی دي او دومره ساده ژوند کوي، چې ددوی شتمن هم په د خاورو په کچه (خامو) کورونو کې اوسېږي.

همداراز د پټني لويديځ په سل کلوميټري کې په زمانیه کې هم شپېته - اويا کورنی د پښتنو دي، چې د خټکو ټوله (ټولنه) هم پکې اباده ده. د درېهنګه په یو کلي مراد اباد کې اوس هم د پښتنو شل، دېرش

جگدېش پور کلي دی، چې سهسرام ته په لاره پکې تم شو. په بهوج پور ضلع کې راته دا کلي د يوې وړوکې ښاريې په شان ښکاره شو. دلته زر کورونه دي، چې له پنځوسو څخه زيات پکې د پښتنو دي. يو بل ته ډېر نږدې ځايي خلک د کلي دې برخې ته "پتهان ټوله" وايي، چې د کورنۍ مشر اقبال وارث يې په پتهانې کې اوسيده، خو د نيکونو په کور کې يې کشر ورور اسد وارث ژوند کوي.

اسد وارث خان راته وويل: "مونږ ته ويل شوي دي، چې نيکونه مو په نولسمې پېړۍ کې له غزني څخه راغلي او موږ خلیل زي پښتانه يو." د وارث د کورنۍ غړي په رنگ کې ډېر سپين نه دي، خو ونی يې جگې دي. کور يې دوه برخې لري: يوه يې حجره، چې دوې ورته "بېتهک" وايي او بله يې کور يا زنان خانه وه. د حجرې نه بهر لويه برنډه او دننه د لوبیتالار شاوخوا درې کوټې ښايي په نولسمې پېړۍ کې جوړ شوي وي. هغه راته وويل، چې د ماشومتوب راهيسې يې کور په همدې شکل ليدلی دی.

په بهرنۍ برنډه کې چاپېره د کښېناستو لپاره د

ډېرې ښکلې چوکۍ او ددې درې خواو ته پورې وې. ددې برنډې گس لاس ته يو باغ و، چې بوټي پکې پخپله راټوکېدلي و. اسد وارث راته وويل، چې تر ډېرې مودې دا ځای بې غوره پاتې و او اوس مو ددې صفايي پيل کړې ده.

اسد راته د خپلې کورنۍ زاړه عکسونه راوښودل، چې ځينې پکې چينجو خورلي ول. په لوی تالار کې د هغه د پلار عکس هم و، چې په شلمې پېړۍ کې بریتانیې ته سبق لپاره تللی و.

کله چې زه ورسره کور (زنان خانې) ته ننوتم، نو بهر په کوڅه کې يې نارې کړې، چې مونږ درځو. راته يې وويل چې "دا زمونږ رواج دی، چې که په کور کې څوک پردی ښځه ناسته وي، چې يوې ډډې ته شي." د کور دننه په برنډو کې د لرگي لوی خو ټيټ تختونه او د سرو پايو ښکلې کټونه ول، چې بالښتونه وباندې ايښي ول. په دېوالونو تورې او ډالونه ځوړند ول او د برنډې د يوې څنډې نه د خوب کوټو ته لاره تللې وه. د اسد خاله هغه وخت د ماسپښين لمونځ کاوه.

اسد وارث راته وويل: "زمونږ نيکونه د مغل باچا محمد شاه پر وخت د غزني نه هند ته راغلي ول، هاغه

وخت د راجپوت د داره مارانو د مخنيوي لپاره يو پوځ جوړ کړی و. وروسته بيا دوی ته د مغلو او انگرېزانو له خوا دا زمکې ورکړې شوې. په اصل کې زمور زمکې سهرام ته نږدې په بهبهوه نومې ځای کې دي او په پرگنه کې مورياست و. سره له دې چې حکومت په زرعي اصلاحاتو کې رانه زمور ډېرې زمکې واخيستې، خو د خدای په فضل اوس هم کافي زمکې را پاتې دي. زما پلار له دې ځايه د پارليمان غړی انتخاب شوی و."

د جگدېش پور زمکه بسپرازه او شنه ده او خلک يې په کر کرونده ژوند کوي. په نولسمې پېړۍ کې د مغلو سلطنت کمزوری شوی و او په هره سيمه کې بې امنيتي وه، په دې لاره به چې د حکومت د ماليو راټولونکي تېرېدل، نو د غلو او ډاکوانو له لاسه به لوټل کېدل. ځينو بڼې منظمې ډلې لرلې، چې د سياسي ځواکونو لپاره به يې هم دا کار کاوه. په دوی کې يو راجپوت بابو کنور سنگه هم و، چې وروسته يې بيا له انگرېزانو سره ډغرې وهلې.

جگدېش پور يو له هغو کليو څخه و، چې بنگال ته تلونکې لويې لارې ته نږدې پروت و. بسپري د وارث

کورنۍ په څير ځينې نورې پښتنې کورنۍ هغه وخت دلته مېشت کړې شوې وي، چې د لارې د امنيت وساتي. تر ۱۸۵۷ م پورې دې خلکو د لارې ساتنه کوله او مغلو ته يې کاروانونه خوندي تېرول، چې ددې په بدل کې ورته جاگيرونه ورکړې شول.

کله چې د انگرېزانو نه د خپلواکۍ لپاره پاڅون (غدر) وشو، نو عامو خلکو د انگرېز پر ضد ورسره راواخيسته او ددی سيمې پښتانه هم په دوو ډلو ووېشل شول. يوه هغه وه، چې د انگرېزانو پر ضد جنگېدل او دوی له بابو کنور پر تاپ سنگه سره مل شول، نورو د بېا د انگرېز متبې مضبوطې کړې.

يو ځل بابو کنور سنگه د يو پښتون په کور کې پناه واخيسته او کله چې انگرېزانو کور محاصره کړ، نو د هغه کونډې اسلحه راواخيسته او پخپله د جنگ لپاره له کوره راوتله. ځايي خلک دا کيسه ډېر په جوش او خوند کوي، دا مېرمنه حاجي بېگم نومېده، خو معلومه نه ده چې د کوم قام وه؟.

په پټنې کې مې د اسد وارث خان د مشر ورور اقبال په کور کې دده او د کورنۍ خبرې واوريدې. د دوی د کورنۍ ټول سړي په بڼې غوږ کې د سرو زرو

سيکې د سپينو زرو په تال کې ورکول کېږي. د نورو زمکو او پېسو غوښتنه نه کېږي.

درغزني راته وويل، د واده پر وخت ناوې ته اوربل جوړوي او کله چې د مور پلار له کوره وځي، نو په ډولۍ ورته وريځي او سيکې شيندي. د ماشوم د زېږيدو پر مهال دوی ډزې کوي، څلور ډزې د هلک لپاره او درې د جينۍ لپاره. په کليوکې پښتانه اسلحه هم لري، چې د هغې سند ورسره وي. د شپې بنکار کوي په واده او نورو موقعو ډزې هم کوي.

اقبال خان راته وويل، چې په امام گنج کې پښتانه ډېر شتمن نه دي، خو ځينې دودونه يې پخواني دي. د اقبال وارث له کورنۍ سره خبرو پر وخت دده کشره لور افرين هم ناسته وه، چې د شلو يويشتو کالو وه. د مشرانو په خبرو کې يو څه ځنډ راغی، نو هغی وويل: " اوس خو دويم نمبر پښتانه هم ډېر شوي دي " ما ترې ددې خبرې سپيناوی وغوښت، نو ويې ويل: "ځينې کسان پښتانه نه وي خو له خپل نوم سره خان ليکي" بيا يې مثالونه راکړل، چې د هندي فلمونو نامتو ستوری عامر خان اصل پښتون او ددوی خپل

والی اچوي. ده باور لاره، چې د پوځ جنرالانو به دا په غوږ کوله او له هم هغه وخته له دوی سره دا روايت پاتې دی. اوس ددی خبرې پخلی ممکن نه دې. د وارث کورنۍ ټول سړي شپږ فټه قد لري. د اقبال دوه زامن او دوه لوڼه دي. جلال او بلال، راحيل او افرين. دده کونډه خور درغزني له خپل واده کړي زوی سره د دې لوی کور په بره پور کې اوسېږي.

درغزني د شپېتو کالو ده او د سپين رنگ او نيلا سترگو له کبله نازکه گوډۍ بنکاري. هغې راته د خپل کورني رواياتو په اړه وويل، چې اوس هم ساتل شوي دي. دوی سخت مذهبي خلک دي، خو که د واده لپاره که څوک دده لور غواړي، نو دی يې د شجرې پلټنه ضرور گڼي. د خپلې کورنۍ شجره يې ساتلې او هېڅوک پکې گوتې نشي وهلې.

د واده خواست د هلک دکورنۍ له خوا کېږي او د جهېز (پسول) غوښتنه هېڅ نه کېږي، که د جينۍ کورنۍ مالداره هم وي، د جينۍ کور د مهر غوښتنه کوي او که هر څومره مهر ټاکل شوی وي، د نکاح پر وخت به د جينۍ پلار ته هر ورو د سرو زرو دوه

لوبه، اوس هم کېږي. دلته پښتانه سني عقیده لري، خود محرم په لسمه جلوس وباسي او تعزیه وړي. د محمود عالم په کورنۍ کې د ودونو په موقع ډېر پخواني دودونه تر ډېره وخته عملي کېدل، خو اوس یې ورو ورو د نوې زمانې او د هندوانو رسمونه خپل کړي دي، ان تردې چې د واده په موقع هلک ناوې ته په وېښتو کې سیندور (سور رنګ) هم لگوي.

بیا هم د کلو ژوند دومره نه دی بدل شوی. په جهان اباد کې د واده نه دوه یا درې ورځې وړاندې د ناوې د خور مېړه د سپېده چاودې نه وړاندې یوه توره په لاس د کلي کوڅې ته راوځي، ده سره د ناوې خوښې او نورې نا واده جینکۍ چې یو منگې ورسره وي هغه کوهي (څاه) ته ورځي، چې تر ټولو خوږې اوبه لري. هلته دا سرې د کوهي نه اوبه راباسي او جینکو ته منگي ور ډکوي. د تورې په سر یوه مڼه یا د خوږو ټوټه ددې نښه وي، چې دا د جنگ لپاره نه ده راوېستل شوې. په هغه ماپښین د ناوې د کور په انګن کې یوه لوړه چوکۍ ږدي او ناوې بهر ته راباسي. بیا مېړونې ښځې د منگي په اوبو د ناوې وینښته مینځي.

دی او پخپل کورني البم کې یې راته د هغه عکس هم رابښکاره کړو.

راته یې وویل: "دا نور اېکټران، سلمان خان او شاه رخ خان خو پښتانه نه دي او له خپل نوم سره خان لیکي." ما ترې پوښتنه وکړه چې په دې کې د هغې څه اعتراض دی؟ نو راته یې وویل: "دا غلطه خبره ده، نور خلک پرې دوکه کېږي، زمونږ کور ته یو هندو راتلو چې څه موده وړاندې یې زما د پلار په لاس اسلام قبول کړو او نوم یې هم بدل کړو. اوس هغه سرې له خپل نوم سره "خان" لیکي."

د افرین په دې خبرو یې مشرانو ورته څه ونه ویل، خو اقبال وارث وویل چې د بهار مسلمانان ځان مظلوم احساسوي، دلته پښتنو د ظالم پر ضد توره رااخیستي ده، نو کېدای شي دوی یو ښه شناخت غواړي او خان یوه ښه مانا ورکوي.

دگیا او سهسرام په پنځوس کلومیتري کې د جهان اباد کلی دی. پروفېسر محمود عالم د ملک کورنۍ نه دی او هلته په کلو کې یې د پښتنو د ژوند یو څرک رابښکاره کړو. هلته د شمشېر زنی او کشتي (غېږې

خوري. دوی غوښه هسې هم ډېره خوري او د پلاونه علاوه چلاو هم پخوي، روغني ډوډۍ په خاصو موقعو پخوي.

د بهار يو بل پوځي مشر چې د دوی په ځايي ژبه کې په سندرو لمانځل کېږي، د ملک ابراهيم د بېا (بيو) په نوم شهرت لري. پروفېسر عالم راته يوه بېلگه راکړه. وايي: "پچهم سې ملک بېو ايې، سوي لاي سانگ لاي" (د لوېديځ لوري نه ملک بيو راغی، ستن او تاريخي راته راوړل)

دی په ۱۳۳۹ ميلادي کال کې د افغانستان له غزني څخه هند ته راغلی او د سلطان محمد بن تغلق د پوځ يو جنرال و. ځينې تاريخونه وايي، چې د ملک لقب بيا ده ته سلطان تغلق له خوا ورکړی شوی و. وروسته دی د بهار والي وټاکل شو. دده مقبره د بهار شريف په يوې غونډۍ جوړه ده او دلته يې خلک هم هاغسې گڼي او د نورو صوفيانو په څير يې لمانځي. د ملک بيو په اړه څېړنې نه دي شوي او د ځايي خلکو له خوا هره کيسه د منلو وړ نه وي.

په بهار کې ددې صوفيانو او د سور کورنۍ د مقبرو له کبله هغه خلک، چې ځانونه پښتانه گڼي

د بهار د پښتنو په هر واده کې يو خودوديزه سندري ارو مرو ويل کېږي. يوه سندره داسي ده: "ياد کرو کهوم" پروفېسر عالم وايي، چې دا سندره په اصل کې "ياد کرو قوم" ده يعني "خپل قام ياد وساته".

د واده د ډوډۍ لپاره ټول کلی خبروي او ددې لپاره د کلي ډم په لوی مېدان کې نغاړه ډنگوي. د واده ډوډۍ يوه شپه وړاندې په پخولو پېل کېږي. ددې لپاره په زمکې کې څو کندي جوړوي او اورونه پکې بلوي. د غوښې لويې لويې ټوټې د خاورو په لويو کټيو کې ټوله شپه پخېږي. په بله ورځ هم هلته په تناره خمبیره ډوډۍ پخوي او له غوښې سره يوځای يې مېلمنو ته ورکوي. پخوا به يې ودونو کې داسې وريجې پخولې، چې وچه مېوه به يې لرله لکه بادام، غوزان او کشمش خو اوس دا شيان گران دي او نه موندل کېږي، نو په وريجو کې شنه چنه (نخود) گډوي او داسې وريجو ته کېږي (کابلي) وايي.

دوی ډوډۍ خمبیره کړي، بيا غټې پېرې جوړې کړي او په تبي يې کيږدي، چې لږه کلکه شي نو په اور يې وريټوي. وروسته يې د غوښې له بنسټ سره

ساتلی دی.

له دې عقیدې سره سره د عامو زیارتونو وضع بڼه نه ښکاري. پخپله د ارزاني د مزار چار چاپېره د په گرځیدو اندازه کېږي، چې هر کال دده د عرس په موقع دلته په زرگونو خلک راتولېږي او دکانداري کوي. ډېری خلک ورته چنده (شکرانه) هم ورکوي. که ددې پېسو څلورمه برخه هم ددې د ږنگو د پوښو په سمولو او یا دلته د ونو په کرلو ولگول شي، نو د بهار شریف د زیارت په څېر به شي.

شاه حسین راته د خپلو مشکلاتو او د ځینو مجبورینو خبره وکړه، ولې زیات تفصیل یې راته څرگند نه کړو.

په بهار کې د پښتو ژبې ویونکیو شمېره لږه ده، هغه چې اوس د افغانستان نه پټنې ته ځي راځي د پېسو په کاروبار یا د وچې مېوې په تجارت بوخت دي. یو څو پکې ډېر شتمن دي، خو تعلیم یې نه دی کړی. خلکو ته په پور پېسې ورکوي او بیا یې له سود سره یو ځای ترې اخلي. خبر نه دي، چې دلته د پښتنو د تېر عظمت نښې اوس په څه حال دي؟.

وايي چې د دوی مشران له غزني ورغلي ول. داسې ښکاري چې له دې نوم سره د پخواني عظمت د تړاو له کبله خلکو ته ددې یادونه اسانه ده. دویمه دا چې د بېوزلی او د غربت له کبله عام خلک د خپل راتلونکي په اړه اندېښمن وي او د دوی لپاره ارزان او اسان ځای کور ته نږدې نامتو زیارت وي، چې دوی پرې عقیده لري.

ددې ثبوت د پټنې د ځینو کوڅو نومونه ول، چې هلته د اوسیدونکي قام په نوم یادېږي لکه لودي کټره او لوانې ټولنه. په هر یو محلت کې یو زیارت شته او د پښتنو نورې کوڅې د دوی د پیرانو په نوم شهرت لري، لکه پیر باهور محله. د دې پیر په اړه وايي، چې دی له شاه ارزاني سره یو ځای راغلی و. شاه تکه، بتاو گنج، (بتاو شاه یا کوهي ته وايي)، کچي او پکي درگاه (کچه او پاخه زیارتونه) چې دا ټول هم د گنگا پر غاړه پراته دي، دلته اوسیدونکي ډېر شتمن نه دي، خو ځینې روایات یې اوس هم ساتلي دي. په کورونو کې د مېلمه د هرکلي پر وخت ورته خوشبوي (عطر) لگوي. د مېلمنو لاسونه په چپلمچي کې مینځي او تر خپله وسه یې د مېلمه پالنې دود په ځای

ماخذونه

د بهار د سیمې یو شمیر وگړي

یادونه او مننه

په بهار کې د څیړنو لپاره د جواهر لال نهرو پوهنتون کې د افغانستان استاد عبدالخالق رشید او د ډاکټر اخلاق انصاري، د شاه ارزاني د درگاه متولي پروفیسر شاه حسین احمد، د ارزاني د مدرسې طالبانو، د پټنې د پوهنتون پروفیسر طلحه برق او یو شمیر نورو استادانو، د خدا بخش کتابتون مشر، د سهسرام پروفیسر شفق یوسفزي د جگدېش پور وارث کورنۍ او نورو پښتنو نه مننه کووم. په سهسرام کې د منا سنگه راجپوت هم مننه چې کله د شیر شاه سوري مقبرې ته مخامخ زما کیمره بنده شوه نو ده راته پخپل کیمري عکسونه واخستل او راپسې یې راوړل.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**